

**VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS KATEDRA**

Justės Razminaitės,
V kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO APRĖPTIS SUBJEKTŲ ATŽVILGIU

Vadovė: asist. Vida Petrylaitė

Recenzentė: asist. Simona Cirtautaitė-Kaminskienė

Vilnius, 2009

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Valstybinio socialinio draudimo samprata ir rūšys	7
1.1. Socialinio draudimo sąvokų įvairovė	7
1.2. Socialinio draudimo ir socialinės paramos atribojimas.....	10
1.3. Socialinio draudimo skirstymo į rūšis problematika	12
2. Asmenys, draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu.....	15
2.1. Apdraustųjų klasifikavimas ir jų rato kaitos ypatumai.....	15
2.2. Pensijų socialiniu draudimu draudžiami asmenys.....	22
2.2.1. Senatvės pensijų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas.....	27
2.2.2. Pensijų kaupimo sistema, jos dalyviai.....	32
2.2.3. Netekto darbingumo pensijų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas	34
2.3. Ligos ir motinystės socialiniu draudimu draudžiami asmenys.....	42
2.4. Nedarbo socialiniu draudimu draudžiami asmenys.....	47
2.5. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu draudžiami asmenys.....	49
2.6. Sveikatos draudimu draudžiami asmenys.....	51
3. Savanoriškojo socialinio draudimo sistema, apdraustųjų rato ypatybės	56
Išvados	59
Literatūros sąrašas	61
Santrauka/Zusammenfassung	67
Priedai.....	68

Ižanga

Socialinio draudimo užuomazgos pirmiausia pasireiškė kaip samdomųjų darbininkų savitarpio pagalbos forma, turėjusi garantuoti galimybę išgyventi įvairiomis sudėtingomis gyvenimo situacijomis (netekus darbo, ligos, suluošinimo ir panašiais atvejais). Europoje socialinio draudimo sistemos gyvuoja jau antrąjį šimtmetį, todėl žmonėms jos – savaime suprantamas dalykas. Taip, kaip ir demokratija.¹

Tačiau šiandien jau ir Lietuvoje, nors pradėjusi vystytis daug vėliau nei kitose Europos valstybėse, socialinio draudimo sistema netrumpą laikotarpį yra tapusi natūraliu, savaime suprantamu ir neatskiriamu žmogaus gyvenimo elementu.

Valstybinis socialinis draudimas yra labai svarbi valstybės socialinės apsaugos dalis, todėl neabejotinai turi būti pagrįsta realiais ekonominiais rodikliais, racionali socialinio draudimo biudžeto planavimu, visų piliečių atsakomybe ir tarpusavio pasitikėjimu.

Principai, kuriais pagrįsta socialinio draudimo sistema, per visus Lietuvos nepriklausomybės metus jau išlaikė ne tik pirmuosius bandymus, bet ir parodė, jog įmanoma užtikrinti socialinę rimtį². Visgi tai nėra nekintanti sistema, kurios neįtakoja jokie ekonominiai pokyčiai ar įvairūs politiniai sprendimai. Atvirkščiai, valstybinio socialinio draudimo sistema yra viena jautriausių sferų šiuo požiūriu, kadangi kiekvienas ekonomiškai sunkesnis valstybei laikotarpis, kiekvienas skubotas ar galbūt kartais neatsargus valstybės valdžios sprendimas, įtakoja socialinio draudimo sistemą, tiesiogiai paliečia beveik kiekvieną šios sistemos subjektą – svarbiausią jos elementą. Todėl manytina, jog norint pastebėti visos sistemos mechanizmo funkcionavimo privalumus ir trūkumus, būtina tyrinėti joje dalyvaujančių subjektų ratą, stebėti jų reakcijas, nuomones, gausos pasikeitimus, įstatyminės bazės kaitą šių subjektų atžvilgiu, nes tai pagrindinis ir tiksliausias visos sistemos teigiamų ir neigiamų bruožų, pasiteisinančių ir nevisiškai prigijusių reformų atspindys. Šiame darbe būtent ir stengiamasi orientuotis į valstybinio socialinio draudimo subjektų rato specifikos tyrimą, jo apibrėžties reikšmę socialinio draudimo perspektyvų analizei ir socialinio draudimo reikšmę kiekvienai iš subjektų rūšių.

Temos aktualumas, mokslinis naujumas, teorinė ir praktinė nauda. Socialinis draudimas lydi kiekvieną apdraustąjį asmenį net ilgiau negu visą jo gyvenimą – nuo dar negimusio kūdikio, kuris kartu su motina yra apdraustas, iki jau mirusio žmogaus, nes jį laidojęs asmuo gauna išmoką³, todėl akivaizdu, kad jo reikšmė ir svarba kiekvieno apdraustojo sąmonėje yra neabejotina. Taigi žinios apie socialinio draudimo sferos principus, pagrindinę jo veikimo strategiją bei mechanizmus

---

¹ Balčiūnas S.; Kaminskas R.; Nekrašienė V.; Stragauskienė L. *Valstybinis socialinis draudimas 1991–1995*. Vilnius: Sodra-press, 1996, p. 7.

² Burbaitė L.; Juodytė A.; et al. *SODRA 15 metų*. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2005, p. 9. ISBN 9955-9678-4-6.

³ Ten pat, p. 5.

reikalingos tam, jog kiekvienas asmuo, kurio gyvenime valstybinis socialinis draudimas atlieka tam tikrą vaidmenį, jaustųsi svarbiu ir lygiateisiu socialinio draudimo sistemos dalyviu ir tokiu būdu užtikrintų sukurto socialinio draudimo modelio funkcionavimą bei plėtrą ateityje.

Neabejotina, jog valstybinio socialinio draudimo sistemos ir joje dalyvaujančių subjektų nuolatinis tyrimas pačiais įvairiausiais aspektais ir stebėseną yra būtina, tačiau visgi mokslinės literatūros šia tema pasigendama. Pastebėtina, jog būtų galima išskirti nebent kai kurias socialinio draudimo rūšis, pavyzdžiui, pensijų arba ligos ir motinystės socialinį draudimą, kurie pastaruoju metu tampa labai reikšmingi, sukelia daug diskusijų visuomenėje ir jų aktualumas yra analizuojamas moksliniuose darbuose. Tačiau socialinis draudimas nėra naujas reiškinys, kad tuo būtų galima pateisinti šį pasyvumą, ir visgi manytina, jog tai sfera, kurios nuolatinis tyrimas, aprašinėjimas, diskusija, analizė ir informavimas yra būtini tolygiam ir skaidriam šio mechanizmo funkcionavimui bei vystymuisi.

Be mokslinio naujumo, kitas motyvas, paskatinęs gilintis į pasirinktą temą, yra jos aktualumas. Būtent dabar socialinio draudimo sistema ir šios sistemos subjektai patiria neįprastai daug išbandymų dėl įvairių ekonominės situacijos pasikeitimų ne tik Lietuvos, bet ir pasauliniu mastu, dėl kai kurių politinių sprendimų kaip reakcijos į šiuos pasikeitimus, dėl nuolatinės socialinio draudimo sistemą įtakančių teisės aktų bazės kaitos. Jau minėta, kad socialinio draudimo sfera nėra atspari išoriniams poveikiams, pavyzdžiui, ekonominės situacijos pablogėjimui, todėl tokiu metu būtinybė gilintis į šio pašalinio poveikio keliamas pasekmes tik išauga ir tampa neišvengiama. Pagausėjus socialinio draudimo subjektų ratui, manytina, jog labai svarbu nagrinėti, ar tokio įstatymų leidėjo sprendimo pasekmės pateisins priemones, kaip šie pokyčiai įtakos naujuosius socialinio draudimo subjektus ir visą šiuo metu itin staigių permainų sulaukusią socialinio draudimo sistemą. Būtent šios paminėtos problemos ir skatina gilintis į pasirinktą temą, siekiant teisiškai įvertinti dabartinę socialinio draudimo subjektų aprėpties teisinio reglamentavimo bazę, lyginant su anksčiau Lietuvoje buvusia, taip pat analizuojant kitų valstybių patirtį ir pateikiant galimus ateities teisinio reglamentavimo modelius.

Magistro darbo temos analizė naudinga platesnio socialinės apsaugos, kaip neišvengiamos daugelio žmonių gyvenimo ir valstybės tikslingo gyvavimo dalies, pažinimo aspektu. Praktinė šio darbo nauda pasireiškia tuo, kad jame pateikiami pasvarstymai dėl kai kurių socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų trūkumų ir galimų patobulinimų. Taip pat darbe pristatomos pagrindinės problemos, sąlygotos valstybinio socialinio draudimo subjektų rato kaitos skirtingais laikotarpiais, aptariamais specifiniais kai kurių subjektų bruožais ir jų teisės į socialinį draudimą įgyvendinimo problematika. Manytina, jog tai yra aktualu kiekvienam, kuris dalyvauja socialinio draudimo sistemoje, ir šis darbas pasitarnaus ne tik kaip informacijos šaltinis, bet ir kartu bus pretekstas naujoms diskusijoms dėl jau anksčiau minėtų problemų sprendimo.

Tyrimo objektas. Šio magistro darbo tyrimo objektas – valstybinio socialinio draudimo subjektų ratas. Tai socialinio draudimo sistemoje dalyvaujantys asmenys, pagrindinis šios sistemos elementas, dėl kurių gerovės ši sistema, galima sakyti, ir funkcionuoja. Svarbu pastebėti, kad šiame darbe valstybinio socialinio draudimo subjektais vadinami asmenys, dalyvaujantys socialinio draudimo sistemoje, tai yra apdraustieji. Tai būtina pabrėžti, nes socialinio draudimo subjektais gali būti laikomi ne tik šie asmenys, bet ir draudėjai, valstybės institucijos, administruojančios socialinio draudimo sistemą. Visgi šiame darbe tyrimo centru tampa socialinio draudimo sistemos dalyviai – apdraustieji, o draudėjai bei tinkamą socialinio draudimo sistemos funkcionavimą užtikrinančios institucijos darbe minimi kaip pagalbinės, tačiau neatsiejamos socialinio draudimo mechanizmo dalys.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis šio darbo tikslas yra atskleisti valstybinio socialinio draudimo subjektų bendrą aprėptį, atskirų subjektų bruožus, pasitelkiant socialinio draudimo skirstymą į rūšis, taip pat lygiagrečiai aptariant savanoriškai besidraudžiančių asmenų ratą bei ištiriant tinkamam šių subjektų teisių įgyvendinimui sukurtos draudimo organizavimo sistemos funkcionavimą.

Siekiant nurodytų tikslų, šiam darbui iškelti tokie uždaviniai:

- 1) išanalizuoti valstybinio socialinio draudimo veiklos paskirtį ir pagrįsti jo reikšmę bei reikalingumą draudžiamiesiems asmenims, o kartu – visai demokratinei valstybei;
- 2) atskleisti galimą dvejopą asmenų, draužiamų valstybiniu socialiniu draudimu, skirstymą ir pagrįsti pasirinktą socialinio draudimo subjektų skirstymą pagal socialinio draudimo rūšis;
- 3) iširti socialinio draudimo subjektų rato situaciją Lietuvoje lygiagrečiai palyginant atskirus valstybinio socialinio draudimo plėtros laikotarpius, atitinkamų veiksmų (ekonominių, politinių, asmenų mentaliteto kaitos ir pan.) įtaką vieniems ar kitiems valstybės sprendimams valstybinio socialinio draudimo srityje;
- 4) nustatyti savanoriškai besidraudžiančių asmenų vietą socialinio draudimo sistemoje, aptarti kylančius probleminius klausimus, susijusius su šiuo specifiniu socialiniu draudimu apsidraudusiais asmenimis;
- 5) išanalizuoti naujausius teisinio reglamentavimo pokyčius valstybinio socialinio draudimo atžvilgiu ir pasvarstyti, ar šiuo metu socialinio draudimo sistemoje vykdoma politika pasiteisina, ar yra adekvati savo pamatiniams principams, duoda teigiamų rezultatų.

Tyrimų metodika. Tiriant valstybinio socialinio draudimo aprėpties subjektų atžvilgiu situaciją ir probleminius klausimus bei formuluojant šio darbo išvadas buvo remiamasi istoriniu, lyginamuoju, teleologiniu, loginiu ir sisteminiu metodais.

Istorinis metodas buvo naudojamas nagrinėjant socialinio draudimo Lietuvoje pirmąsias užuomazgas bei pirmuosius žingsnius nepriklausomybės metais, išbandymus, teigiamus ir

neigiamus pokyčius, sprendimus skirtingais laikotarpiais, atsižvelgiant į to meto skirtingas ekonomines ir politines situacijas. Taip pat analizuojant teisės nuostatų socialinio draudimo srityje evoliuciją ir priežastis, pavyzdžiui pensijų reformos⁴ dėl kaupiamosios pensijų sistemos įvedimo, realiai pradėtos įgyvendinti 2004 metais, teises pasekmes ir itin ryškų posūkį socialinio draudimo subjektų rato formavime.

Lyginamasis metodas naudojamas atskleidžiant kitų valstybių sprendimus socialinio draudimo draudimo sferoje dalyvaujančių asmenų atžvilgiu, pavyzdžiui, Prancūzijoje vykdyta pensijų sistemos reforma buvo svarbus žingsnis puoselėjant konstruktyvų socialinių partnerių bendravimą⁵ ir kartu kai kuriais aspektais pavyzdys kitoms Europos valstybėms, kad socialinės apsaugos sistemų renovavimas stiprinant socialinę sritį yra neišvengiamas nei vienoje iš jų.

Teleologinis metodas leido daryti išvadas dėl tam tikrų teisės normų turinio ir, atsižvelgiant į jų tikslus, taikymo.

Loginis metodas būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio tiriamojo darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas ir apibendrinimus. Pavyzdžiui, šiame darbe pateikiant pasvarstymus dėl kai kurių socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų spragų ir galimų patobulinimų, naudojamas loginis metodas.

Sisteminio metodo naudojimo būtinybę lėmė sisteminė valstybinio socialinio draudimo prigimtis. Šis metodas padėjo analizuoti socialinio draudimo subjektų rato problemišumą visos socialinės apsaugos, taip pat ir kai kuriais aspektais darbo teisės sistemų kontekstuose, kiek tai būtina siekiamiems šio darbo tikslams pasiekti. Pavyzdžiui, buvusį itin dažną kai kurių darbdavių piktnaudžiavimą autorinių sutarčių institutu ir darbuotojų socialinių teisių dalyvauti socialinio draudimo sferoje pažeidinėjimą būtina įvertinti ir pastelkus darbo teisės normas.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įžanga, trys pagrindinės dalys ir išvados. Kai kurios darbo pagrindinės dalys suskirstytos į atskirus punktus ir papunkčius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį arba nagrinėjamo to paties klausimo skirtingus aspektus.

---

⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.

⁵ Bitinas A. *Pensijų sistemos reformos Prancūzijoje*. Vilnius: Tiltai, t. 2(39), 2007, p. 30. ISSN 1392-3137.

1. Valstybinio socialinio draudimo samprata ir rūšys

Prieš pradėdant nagrinėti valstybinio socialinio draudimo subjektų rato sudėtį, tikslinga išanalizuoti paties valstybinio socialinio draudimo sampratą, aptarti jo vietą visoje socialinės apsaugos sistemoje, galimybę skirstyti į atskiras rūšis bei pagrįsti pasirinktą darbo temos atskleidimo metodiką pagal socialinio draudimo rūšis. Taigi pirmiausia galima pradėti nuo valstybinio socialinio draudimo sąvokos atskleidimo.

1.1. Socialinio draudimo sąvokų įvairovė

Įstatymų leidėjas valstybinį socialinį draudimą apibrėžia kaip socialinės apsaugos sistemos dalį, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos.⁶

Socialinis draudimas šiame apibrėžime yra tarsi įterpiamas į socialinės apsaugos sistemą, pavadinamas jo dalimi. Taigi vadovaujantis pateiktu apibrėžimu, nebūtų klaidinga teigti, jog socialinis draudimas netgi sudaro didžiausią ir svarbiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Jis, veikdamas solidarumo principo pagrindu, apima beveik visus Lietuvos ekonomiškai aktyvius gyventojus: mokėdami įmokas dirbantys asmenys remia pensininkus, ligonius, neįgaliuosius, bedarbius ar kūdikių susilaukusius tėvus, kuriems iš socialinio draudimo fondo skiriamos atitinkamos išmokos, o iš sveikatos priežiūros institucijų apmokamos gydymo ir kitos paslaugos. Neapdrausti asmenys tokių socialinio draudimo garantijų neturi, tačiau pastaruoju metu išplėtus apdraustųjų asmenų ratą, neapdraustieji sudaro tik mažumą.

Socialinis draudimas, kaip matyti, apima įvairias žmogaus gyvenimo sferas, kurias gali paveikti įvairūs neigiami faktoriai ir kurios patenka į socialinės apsaugos veikimo sritį. Taigi tai, jog socialinis draudimas yra socialinės apsaugos dalis yra neginčijamas faktas, galbūt net aksioma, žinoma jau seniai, atskleista 1990 metais priimto Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymo. „Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemą sudaro: a) privalomas (valstybinis) socialinis draudimas; b) socialinis aprūpinimas ir socialinė šalpa (parama) iš valstybės lėšų“⁷ – šiomis įstatymo nuostatomis socialinis draudimas buvo atskirtas nuo globos ir rūpybos ir įteisintas savarankiškas socialinio draudimo biudžetas. Atsižvelgiant į tai, būtina pabrėžti, jog socialinis draudimas neabejotinai didžiausia, svarbiausia ir pagrindinė socialinės apsaugos sistemos dalis

---

⁶ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

⁷ Valstybės žinios, 1990, Nr. 32-761.

Lietuvoje, visų pirma dėl to, jog yra reikalaujanti ypatingo dėmesio dėl savo specifinės, jautrios visuomenei reguliavimo srities.

Kita valstybinio socialinio draudimo sąvoka, pateikta mokslinėje literatūroje, apibūdina ją kaip valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistemą, teikiančią apdraustiesiems Lietuvos Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų.⁸

Šiame apibrėžime jau akcentuojama socialinių ekonominių priemonių sistema. Galima pasvarstyti, ar tikslinga yra dėti lygybės ženklą tarp socialinės apsaugos sistemos tam tikros dalies ir atitinkamų valstybės kuriamų socialinių ekonominių priemonių visumos. Manytina, jog socialinės ekonominės priemonės tai valstybės kuriami specifiniai sprendimai, turintys teigiamos įtakos atskirų tam tikroje sistemoje dalyvaujančių asmenų socialinei gerovei, priimti skirtingais laikotarpiais, atsižvelgiant į atitinkamo meto ekonominę situaciją, politinius veiksnius ir įgyvendinami vadovaujantis solidarumo principu. Tarsi tam tikri socialiniai saugikliai, padedantys visuomenei jaustis stabiliau, suteikiantys galimybę užsitikrinti tam tikrą valstybės pagalbą ateityje, visų pirma užtikrinant tą pagalbą tiems, kam jos reikia dabar. Ši nuostata yra pagrindinė socialinio draudimo funkcija, o socialinė visuomenės gerovė bei solidarumas – vieni iš pamatinių visos socialinės apsaugos sistemos principų. Taigi galbūt tikslingiausia būtų teigti, jog valstybinio socialinio draudimo turinį ir sudaro įvairių valstybės kuriamų socialinių ekonominių priemonių, kurios betarpiškai vadovaujasi socialinės apsaugos sferos principais, visuma.

Užsienio autoriai socialinės apsaugos sistemą apibrėždami kaip visumą priemonių, sukuriančių solidarumą tarp žmonių, netekusių darbinį pajamų arba turinčių kokių nors ypatingų išlaidų⁹, socialinį draudimą įvardija kaip labiausiai paplitusią jos formą. Tai dar kartą įrodo valstybinio socialinio draudimo neatsiejamą priklausomumą valstybės socialinės apsaugos sistemai.

Dar vieną alternatyvų socialinio draudimo sąvokos variantą pateikia Socialinės apsaugos terminų žodynas. Ji savo pobūdžiu šiek tiek skiriasi nuo anksčiau paminėtų, tačiau, galima sakyti, irgi atspindi socialinio draudimo esmę. Anot žodyno sudarytojų, „socialinis draudimas – tai visuma suderintų valstybinių privalomųjų draudimo sistemų, garantuojančių išmokas ligos, neįgalumo, senatvės, mirties, maitintojo netekimo, motinystės ir panašiais atvejais“¹⁰.

Šioje definicijoje pastebėtina nauja socialinio draudimo sąvokos išraiška – jo įvardijimas kaip visumos valstybinių privalomųjų draudimo sistemų. Manytina, jog autoriai greičiausiai turėjo

---

⁸ Čepinskas J.; Raškiniš D.; Stankevičius R.; Šernius A. *Draudimas*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1999. ISBN 9986-418-12-7.

⁹ Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 14. ISBN 9986-752-34-5.

¹⁰ Angele S. et al. *Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, p. 80. ISBN 9986-806-07-0.

omenyje tokias privalomojo draudimo sistemas, kurias galima būtų išskirti klasifikuojant socialinį draudimą pagal rūšis. Užbėgant tolesniam darbo temos nagrinėjimui už akių, pastebėtina, jog socialinio draudimo skirstymas į atskiras rūšis nėra vienas ir neturintis jokių kitų alternatyvų, atvirkščiai, jis gali būti dvejopas. Socialinio draudimo klasifikavimo pagal rūšis problemiškas bus nagrinėjamas tolesniuose darbo skyriuose, tačiau toliau analizuojant pateiktą sąvoką, manytina, yra pasitelkiamos atskiros socialinio draudimo rūšys, iš dalies paminėtos antroje apibrėžimo dalyje. Konkrečiau – pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei sveikatos socialinis draudimas. Kiekviena iš socialinio draudimo rūšių šioje apibrėžtyje įvardijama kaip atskira valstybinio privalomojo draudimo sistema. Ar tikslinga tai daryti, galbūt daugiau teisės filosofijos klausimas, visgi manytina, jog toks socialinio draudimo rūšių vadinimas sistemomis yra kritikuotinas, o tuo labiau abejotinas reiškiniu „sistema sistemoje“ atsiradimas.

Vadovaujantis šiais pateiktais apibrėžimais, galima daryti išvadą, jog valstybinį socialinį draudimą sudaro tam tikrų specialių valstybinių socialinių ekonominių priemonių visuma. Šios priemonės turi būti įgyvendintos į socialinės apsaugos (konkrečiau – socialinio draudimo) reguliavimo sferą patenkančių asmenų atžvilgiu ir vadovaujantis visais socialinės apsaugos sistemos tikslingam funkcionavimui keliamais principais. Be abejo, negalima pamiršti specifinio subjekto, patenkančio į šią reguliavimo sferą, rato. Kaip jau minėta, tai apdraustieji asmenys ar jų šeimų nariai, kuriems patekus į specifinę gyvenimo situaciją, kuri prilyginama draudiminiam įvykiui, suteikiamos gyvenimui reikalingos lėšos ar paslaugos, jei jie negali įstatymo numatytais atvejais tuo apsirūpinti patys. Prie šių teiginių dar galima pridurti, jog socialinis draudimas nėra teikiamas veltui, skirtingai nei socialinė parama. Tačiau tuo pačiu svarbu paminėti, jog šio teiginio negalima absoliutinti, nes ir socialinėje paramoje tam tikros išmokos (konkrečiau – socialinės paslaugos) gali būti teikiamos bent iš dalies jas apmokant pačiam asmeniui.

Išmokos apdraustiesiems asmenims yra finansuojamos iš socialinio draudimo įmokų. Kitaip tariant, socialinio draudimo sistema remiasi solidarumo principu: dirbantys žmonės, mokėdami socialinio draudimo įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, iš tiesų garantuoja pajamas tiems, kurie dėl įstatymais numatytų socialinių rizikų negali patys užsidirbti pragyvenimui reikalingų lėšų. Kartu tai kartų solidarumas, kai dirbanti karta moka jau nebegalinčiai dirbti kartai ir tuo pačiu tikisi, jog kai patys nebegalės užsidirbti pragyvenimui, jiems mokės ateinanti dirbančiųjų karta. Toks kartų solidarumas galioja ne tik senatvės atveju, kai jaunas moka už seną, bet ir kitais atvejais – kai sveikas moka už sergantį, pajėgus dirbti – už neįgalų asmenį¹¹. Kartu tai yra labai ryškus socialinio draudimo sistemos skiriamasis bruožas, leidžiantis labai paprastai atriboti socialinės apsaugos sistemos dalis – socialinį draudimą ir socialinę paramą.

---

¹¹ Burbaitė L.; Juodytė A.; et al. *SODRA 15 metų*. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2005, p. 15. ISBN 9955-9678-4-6.

1.2. Socialinio draudimo ir socialinės paramos atribojimas

Lietuvos socialinės apsaugos sistema susideda iš dviejų dalių – socialinio draudimo ir socialinės paramos.¹²

Manytina, jog svarbu šiek tiek panagrinėti ir gana aktualų socialinės apsaugos teorijos klausimą – santykį tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos, jų skirtumą ir užimamą poziciją socialinės apsaugos sistemoje.

Vėlgi analizuojant Socialinės apsaugos terminų žodyne pateiktas šių socialinės apsaugos sistemos elementų sąvokas, susiduriama su žodynų stilių atitinkančiu sąvokų lakoniškumu. Jame pateiktas socialinio draudimo apibrėžimas aptartas jau anksčiau. Tačiau socialinė parama įvardijama tik kaip tai, kas nėra socialinis draudimas: socialinė parama – tai parama (paprastai pašalpos), kurią valstybė teikia asmenims, neapdraustiems socialiniu draudimu.¹³ Reikėtų sutikti, jog tai nėra netiesa, bet tuo pačiu toks apibrėžimas gali būti kritikuojamas už logikos taisyklių nesilaikymą (logikoje tai vadinama „rato klaida“, kai apibrėžiamoji ir apibrėžiančioji sąvokos yra tapačios, kaip šiuo atveju – „socialinė parama – tai parama...“) ir neinformatyvumą. Taigi galima daryti išvadą, jog vadovaujantis vien enciklopedinėmis sąvokomis, sunku išvelgti skirtumą tarp dviejų, savo esme besiskiriančių viena nuo kitos, socialinės apsaugos sistemos dalių.

Galima paminėti ir kitą šios žodyninės sąvokos kritikuotiną aspektą. Pagal šį apibrėžimą gali atrodyti, kad socialinė parama teikiama tik neapdraustiems asmenims, tai yra lyg socialinio draudimo ir jo išmokų pakaitalas. Tačiau, vertinant Lietuvos socialinės paramos įstatymus, yra akivaizdu, kad ir apdraustas socialiniu draudimu asmuo gali gauti socialinę paramą, tik žinoma ne už tuos pačius įvykius (socialines rizikas). Pavyzdžiui, apdraustas asmuo, gaunantis bet kokią socialinio draudimo pašalpą, tuo pačiu metu gali gauti išmokas vaikams, vienkartinę pašalpą mirties atveju ir panašiai. Taigi minėta žodyno sąvoka gali būti kritikuojama ir šiuo aspektu, kaip tikrai nepakankamai aiški.

Nepaisant to, šį socialinės paramos apibrėžimą būtų galima panaudoti atribojant socialinį draudimą ir socialinę paramą pagal subjektus. Žodynas aiškiai įvardija socialinės paramos subjektus – tai neapdraustieji valstybiniu socialiniu draudimu. Taigi asmenys yra tarsi padalijami į dvi dalis – apdraustuosius ir neapdraustuosius. Lygiagrečiai socialinis draudimas ir socialinė parama tokiu būdu pasidalija savo veiklos sritimis, kartu tuo įrodydami savo funkcinį atskirumą.

---

¹² Lietuvos laisvosios rinkos institutas. *Knyga 2000–2004 metų Seimo nariams ir rinkėjams*. Vilnius: Biznio mašinų kompanija, 2000. ISBN 9955-430-14-1. [žiūrėta: 2009 d. kovo 7d.]. Prieiga per internetą <http://www2.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/socialinis_draudimas/2416>.

¹³ Angele S. et al. *Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, p. 76. ISBN 9986-806-07-0.

Socialinės apsaugos teisės mokslui taip pat yra plačiai žinomos dvi teorijos – du socialinės apsaugos modeliai, galintys pasitarnauti socialinio draudimo ir socialinės apsaugos kaip istoriškai skirtingą kilmę turinčių socialinės apsaugos rūšių atribojimui. Tai vadinamieji vokiškasis Bismarko ir anglų/skandinavų Beveridžo socialinės apsaugos modeliai. Pirmasis sukurtas pagal Vokietijos valstybės vadovo Oto fon Bismarko (Otto von Bismarck) pasiūlymus, kai valstybės tikslas yra rūpintis dirbančiais samdomą darbą (darbuotojais), kai pagrindinė apsauga ir jos formos susijusios su darbinių pajamų netekimu, įvykus tam tikroms rizikoms darbe, pasitelkiant tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius. Nuo Beveridžo modelio skiriasi tuo, kad išmokų dydis paprastai yra susijęs su mokėtų įmokų dydžiu.¹⁴ Tai klasikinis socialinio draudimo modelis, kuris rėmėsi atskiromis socialinio draudimo rūšimis, priklausomai nuo socialinių rizikų. Neabejotina ir jo reikšmė – šis modelis buvo ir yra pagrindas daugumai Europos šalių (pastebėtina, jog ir Lietuvai). Tačiau Europoje Vokietijos modelis nebuvo vienintelis, greta jo vystėsi anglų-skandinavų aprūpinimo sistema, paremta administracine-finansine technika, kurios pagrindiniu bruožu buvo išmokų mokėjimas iš valstybės ir savivaldybių biudžetų. Todėl XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje susiformavo anglų-skandinavų socialinės rūpybos sistema, kur parama nedideliu mastu teikiama plačiausiems visuomenės sluoksniams. Taigi, manytina, jog toks modelis, sukurtas pagal Didžiosios Britanijos ekonomisto Viljamo Henrio Beveridžo (William Henry Beveridge) pasiūlymus, kai pašalpų (išmokų) dydis priklauso nuo poreikių ir iš esmės nėra susijęs su mokėtomis įmokomis, puikiai atspindi šiandieninės socialinės paramos esmės kilmę.

Anot Belgijos Leuveno universiteto profesoriaus Danny Pieters, skirtumas tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos turėtų būti aiškus: kiekvienas apsidraudęs žmogus, patekęs į socialinės rizikos situaciją, be jokio papildomo jo lėšų patikrinimo, tai yra nepriklausomai nuo to, ar jam iš tiesų ji reikalinga, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką. Tačiau kiekvienas, pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs patikrinimui, ar jo pajamos atitinka visus reikalavimus tokiai paramai gauti. Tokio patikrinimo metu įvertinamos visos turimos lėšos.¹⁵ Tuo pačiu autorius nevengia prognozuoti to atskirties taško tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos galimybės išnykti, pagrįsdamas tai teisės į socialinę paramą galiojimu kartu ir socialiniu draudimu apdraustiems asmenims bei tendenciją skiriant socialinio draudimo išmokas vis dažniau atsižvelgti į apdraustųjų lėšas. Su šiomis prognozėmis greičiausiai nesutikti negalima, nes jau ir Lietuvoje įmanoma pastebėti užsienio autoriaus paminėtus tokius socialinės apsaugos sistemos bruožus, lemiančius socialinės paramos ir socialinio draudimo padidėjusį integravimąsi ir jų atribojimo galimybių mažėjimą. Visgi, manytina, kad tai yra natūralus reiškinys, turint omenyje, jog

---

¹⁴ Angele S. *et al.* *Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, p. 13. ISBN 9986-806-07-0.

¹⁵ Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 16. ISBN 9986-752-34-5.

ir socialinis draudimas, ir socialinė parama sudaro vieningą socialinės apsaugos sistemą. Taigi vertinant sistemiškai, logiška, kad jie yra neatsiejamai tarpusavyje susiję ir kai kuriais atvejais papildo vienas kitą.

Asmuo, iškilus kuriai nors įstatymo numatytai socialinei rizikai, pavyzdžiui, senatvei, turi teisę į socialinę apsaugą. Ši socialinė rizika (senatvė) priklauso socialinio draudimo sferai ir jei asmuo yra apdraustasis bei atitinka papildomus reikalavimus, jeigu tokių apskritai yra (pavyzdžiui, šiuo atveju socialinio draudimo stažas), tuomet išmoką gauna iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto. Jei asmuo nėra apdraustas, vis vien teisė į pagalbą, kilus socialinei rizikai, išlieka – tik ją garantuoja valstybės teikiama socialinė parama.

Pateiktame pavyzdyje aiškiai matomas socialinės apsaugos veikimas kaip vieningos sistemos, o jos dalys funkcionuoja atskirai ir skirtingais metodais, tačiau, kaip jau ne kartą minėta, pasitarnaudamos vienam tikslui, nuolat sąveikaudamos tarpusavyje ir vadovaudamosi solidarumo principu.

1.3. Socialinio draudimo skirstymo į rūšis problematika

Būtina užsiimti, kad socialinio draudimo skirstymas į rūšis gali būti dvejopas. Darbo temos atskleidimui pasirinktas vienas iš galimų socialinio draudimo klasifikavimo pagal rūšis būdų, tačiau plačiau svarbu aptarti juo abu.

Taigi pirmiausia reiktų paminėti, kad socialinis draudimas į rūšis yra suskirstomas įstatymo leidėjo. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme¹⁶ jos numatomos penkios:

- 1) pensijų socialinis draudimas,
- 2) ligos ir motinystės socialinis draudimas,
- 3) nedarbo socialinis draudimas,
- 4) nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas,
- 5) sveikatos draudimas.

Įstatymo leidėjas pasirenka šį skyrimą į rūšis atsižvelgdamas į socialines rizikas, kurios yra socialinio draudimo veikimo sferoje. Pagal šias išskirtas socialines rizikas kartu galima orientuotis ir į atskiras asmenų grupes, kuriems prireikia pagalbos atsidūrus situacijoje, prilyginamoje vienai ar kitai socialinei rizikai. Būtent šiuo požiūriu toks socialinio draudimo rūšių išskyrimas kartu pasitarnauja ir tolesniam darbo tyrimui, analizuojant socialinio draudimo subjektų rato specifiką. Kiekviena iš socialinio draudimo rūšių taip pat bus plačiau aptariama analizuojant atitinkamus rūšinius požymius turinčius subjektus.

Trumpai galima aptarti kiekvieną iš socialinio draudimo rūšių.

---

¹⁶ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

Pensijų socialinio draudimo paskirtis – užtikrinti apdraustųjų asmenų apsaugą esant trimis socialinėms rizikoms – senatvei, asmeniui netekus darbingumo, tapus našliu ar našlaičiu. Pastebėtina, jog pensija gali būti mokama ir ypatingų asmenų nuopelnų atvejais (pavyzdžiui, asmuo, tapęs olimpinių žaidynių čempionu (aukso medalio laimėtoju), turi teisę gauti pirmojo laipsnio valstybinę pensiją¹⁷). Tačiau valstybinės pensijos nepatenka į socialinio draudimo veikimo sritį, todėl plačiau neaptartinos.

Ligos ir motinystės socialinis draudimas suteikia teisę apdraustajam asmeniui gauti tam tikrą pagalbą, teikiamą piniginių pašalpų forma, kai jis arba jo šeimos nariai suserga, taip pat kai dėl motinystės, tėvystės praranda dalį arba negauna pajamų dėl dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje.¹⁸ Žmogaus sveikata, nėštumo, gimdymo laikotarpis, vaiko priežiūra yra gana jautrios sritys, todėl tokių socialinių rizikų atvejais valstybinio socialinio draudimo sistemos teikiama nauda apdraustiesiems yra reikalinga ir svarbi.

Nedarbas yra tam tikras socialinis reiškinys, kai darbingas asmuo neturi darbo, kuris neatskiriamas nuo asmens bei jo šeimos nesugebėjimo patenkinti pirmos būtinybės ir kitokių poreikių. Tačiau pirmiausia tai sudėtinga ekonominė ir socialinė problema, tiesiogiai ir stipriai veikianti tiek atskirus asmenis, tiek ir visą valstybę, todėl socialinis draudimas vėlgi pasitarnauja, nedarbo socialiniu draudimu apdraustiesiems asmenims kompensuodamas dėl nedarbo negautas pajamas.

Dar viena darbo santykių plotmėje kylanti socialinė rizika – nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokos skiriamos ir mokamos, jeigu nelaimingi atsitikimai darbe (pakeliui į darbą ar iš darbo) ar nustatytos profesinės ligos pripažįstami draudiminiais įvykiais.¹⁹

Privalomasis sveikatos draudimas yra valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo²⁰ pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiems asmenims, įvykus draudimuijam įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą.

Dar vienas socialinio draudimo klasifikavimo variantas – pagal pobūdį jį galima skirti į valstybinį privalomąjį ir savanoriškąjį.

Privalomojo valstybinio socialinio draudimo pagrindinius bruožus galima aptikti Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio nuostatose. Jame gana aiškiai išvardijami asmenys, kurie socialiniu draudimu yra draudžiami privalomai. Atsižvelgiant į jo privalomą pobūdį,

---

¹⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

¹⁹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5114.

²⁰ Valstybės žinios, 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

tampa aišku, kad valstybė savo valia nustačiusi tam tikroms asmenų grupėms privalomumą dalyvauti socialinio draudimo sistemoje, tokiu būdu stengiasi tam tikroms specifinėms asmenų grupėms garantuoti socialinę apsaugą. Kodėl numatomas būtent toks privalomai draudžiamų asmenų ratas, sunku nuspėti, galima tik pasvarstyti, jog tai galbūt tam tikros valstybės politikos aspektų sąlygojamos prielaidos (pavyzdžiui, galbūt sunku atskaičiuoti kai kurių subjektų pajamas ir kartu numatyti galimų įmokų ar išmokų dydžius). Galbūt buvo pasistengta tiesiog išskirti pačias jautriausias ir kartu daugiausiai valstybės socialinės apsaugos sistemos dėmesio pareikalaujančias visuomenės asmenų grupes arba, kaip matyti iš pastarųjų socialinio draudimo teisės aktų pakeitimų ir draudžiamųjų rato išplėtimo, – noras užpildyti atsiradusias Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto spragas ir surinkti kuo daugiau lėšų, kad Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba galėtų vykdyti prisiimtus įsipareigojimus.

Kalbant apie savanoriškąjį socialinį draudimą, pastebėtina, jog tai yra daugiau asmens individualios valios dalykas ir jo asmeniškąjį sprendimo reikalas.

Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymo nuostatos, kaip jau minėta, numato privalomai draudžiamų asmenų kategorijas, tačiau taip pat trumpai užsimena, kad „Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai, ne jaunesni kaip 16 metų, gali savanoriškai draustis pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims bei ligos ir motinystės socialiniu draudimu ligos ir motinystės pašalpomis tuo laiku, kai jie nėra privalomai draudžiami šių rūšių socialiniu draudimu, arba įstatymų nustatyta tvarka privalomai draudžiami (draudžiasi) pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai“.²¹ Tokiems asmenims, kurie nepatenka į įstatymo apibrėžtą privalomojo socialinio draudimo subjektų ratą, įstatymų leidėjas suteikia galimybę dalyvauti šioje sistemoje, veikiančioje įmokų į specialų fondą ir išmokų iš jo principu, savanoriškai. Mokėdamas įmokas į socialinio draudimo fondo biudžetą, savanoriškai besidraudžiantis asmuo pats užsitikrina pagalbą ateityje, nes pagal draudimo principą išmokų dydis turi priklausyti nuo sumokėtų įmokų, todėl asmuo atitinkamai tikisi gauti išmoką įvykus draudimui įvykiui.

Visgi svarbu pastebėti, jog savanoriškojo socialinio draudimo tikrai negalima vadinti populiariu tarp tų asmenų, kurie nepatenka į privalomojo socialinio draudimo veikimo sritį. Manytina, toks reiškinys greičiausiai sąlygotas tam tikrų vystomos savanoriško draudimo politikos elementų, atgrasančių žmones dažniausiai dėl to, kad grįžtamoji nauda nėra pakankamo dydžio, jog asmuo būtų suinteresuotas draustis savanoriškai.

---

²¹ Valstybės žinios, 1991 Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

2. Asmenys, draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją²², valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, tenka pareiga rūpintis savo nariais senatvės, neįgalumo, nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais Konstitucijoje ir įstatymuose numatytais atvejais. Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Būtina pabrėžti, kad solidarumo principas taip pat nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti tik valstybės laiduojama socialine apsauga.²³

Socialinis draudimas yra viena priimtinausių ir labiausiai pasaulyje paplitusių pajamų perskirstymo formų.²⁴ Didžiausias jo privalumas tas, kad valstybinė socialinio draudimo sistema paliečia praktiškai visus šalies gyventojus ir nė vienas jų, ištikus nelaimi ar atėjus senatvei, nepaliekamas likimo valiai. Be abejo, galima atrasti ir neigiamų dalykų, pavyzdžiui, kad daugumoje šalių šios sistemos pajėgia suteikti žmonėms tik minimalias garantijas. Jos pajėgumą lemia šalies ekonominė būklė, gebėjimas surinkti mokesčius bei mokančiųjų įmokas ir gaunančiųjų išmokas santykis. Tačiau visgi vertėtų nepamiršti, jog tai labai plačią visuomenės dalį apimanti sritis. Todėl analizuojama turėtų būti kiekviena šios visuomenės ląstelė, kiekviena asmenų grupė, kuri yra socialinio draudimo sistemos „globotinė“.

2.1. Apdraustųjų klasifikavimas ir jų rato kaitos ypatumai

Pirmiausia, manytina, svarbu aptarti Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme apibrėžiamas subjektų – socialinio draudimo sistemos dalyvių – rato ribas. Šio įstatymo 4 straipsnis pagal socialinio draudimo rūšis surikiuoja visus asmenis, kurie privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu, taip pat numato, kokia apimtimi jie draudžiami, pamini galimybes dalyvauti pensijų kaupime bei draustis savanoriškai nepatenkantiems į privalomo draudimo sferą. Šios nuostatos ir yra „pamatas“, į kurį būtina atsižvelgti atskleidžiant valstybinio socialinio draudimo aprėpties ypatumus subjektų atžvilgiu. Pagal pasirinktą darbo tyrimo būdą, valstybinio socialinio draudimo subjektai analizuojami tolesniuose skyriuose atskirai kalbant apie kiekvieną iš socialinio draudimo rūšių. Visgi tolesniam tyrimui neabejotinai svarbus jau minėto „pamato“, bendrų rėmų, apibrėžiančių socialinio draudimo subjektus, įvardijimas ir aptarimas.

²² Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

²³ Maculevič J. *Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius*. Vilnius: Jurisprudencija, 2004, t. 56(48), p. 5. ISSN 1392-6195.

²⁴ Balčiūnas S.; Kaminskas R.; Nekrašienė V.; Stragauskienė L. *Valstybinis socialinis draudimas 1991–1995*. Vilnius: Sodra-press, 1996, p. 11.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas gana detalai išvardija asmenų grupes, todėl galima pamėginti suklasifikuoti šiuos asmenis, draudžiamus tam tikrų rūšių socialiniu draudimu, į dirbančius savarankiškai ir nesavarankiškai.

Taigi pirmiausia apie nesavarankiškai dirbančiuosius.

1. Pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, sveikatos socialiniu draudimu (visomis socialinio draudimo rūšimis) yra draudžiami šie asmenys:

a) dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas.

b) Valstybės politikų ir valstybės pareigūnų Darbo apmokėjimo įstatyme, Teisėjų atlyginimų įstatyme ir Valstybės tarnybos įstatyme nurodyti valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai (išskyrus valstybės tarnautojus, nurodytus Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje), Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas įstatyme nurodyti asmenys, kuriems darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos delegalizuojančioji institucija, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys;

c) asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis;

2. Pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu draudžiami asmenys:

d) Vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;

e) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;

f) nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių bei deleguotų asmenų sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar deleguotu asmeniu, jeigu pastarasis asmuo deleguotas ar valstybės tarnautojas perkeltas į pareigas Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, tarptautinėje ar Europos Sąjungos institucijoje arba užsienio valstybės institucijoje, pasiūstas dirbti į specialiąją misiją, ar kai jie gyvena kartu su profesinės karo tarnybos kariu, jeigu profesinės karo tarnybos karys paskirtas atlikti karo tarnybą Lietuvos Respublikos diplomatinėje

atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, užsienio valstybės ar tarptautinėje karinėje ar gynybos institucijoje. Deleguotų asmenų sutuoktiniai draudžiami tik tuo atveju, jei deleguotam asmeniui darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija. Nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir neturintys draudžiamųjų pajamų Respublikos Prezidento sutuoktinis – Respublikos Prezidento kadencijos laikotarpiu;

g) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;

3. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu draudžiami asmenys:

h) gaunantys darbo užmokestį asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose, – jų darbo laiku;

i) gaunantys darbo užmokestį nuteistieji laisvės atėmimu – jų darbo laiku;

4. Pensijų, ligos ir motinystės ir sveikatos socialiniu draudimu draudžiami asmenys:

j) asmenys, nesusiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas pagal autorines sutartis;

5. Pensijų, ligos ir motinystės socialiniu draudimu draudžiami asmenys, kai draudžiama tik motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) išmokoms gauti ir sveikatos draudimu:

k) asmenys, nesusiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos ir atlikėjo veiklos.

Savarankiškai dirbančių asmenų grupei priskirtini šie asmenys:

1. Pensijų socialiniu draudimu, ligos ir motinystės socialiniu draudimu, kai draudžiama tik motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) išmokoms gauti, draudžiami:

a) ūkininkai ir jų partneriai (tuo atveju, kai žemės ūkio valdos, įregistruotos Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo verslo registre, ekonominis dydis pagal įgaliotos institucijos atliktus skaičiavimus, yra lygus arba didesnis nei 4 europinio dydžio vienetai);

b) individualių įmonių savininkai (tikrųjų ūkinių bendrijų ir komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai; asmenys, kurie verčiasi individualia veikla, išskyrus advokatus, advokatų padėjėjus, notarus, antstolius, verslo liudijimus turinčius asmenis);

c) advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, antstoliai;

2. Pensijų socialiniu draudimu draudžiami:

d) verslo liudijimus turintys asmenys.²⁵

Dar labai svarbu paminėti kategorijas asmenų, kurie yra draudžiami valstybės lėšomis. Valstybės lėšomis garantuojamas socialinis draudimas įgyvendinamas dviem būdais: arba draudžiant pensijų socialiniu draudimu, arba nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų.

---

²⁵ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

Kartu ir asmenys, galintys tuo pasinaudoti, dalijami į dvi grupes. Valstybinių socialinio draudimo pensijų socialiniu draudimu draudžiami tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai; privalomosios nuolatinės pradinės karo tarnybos ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos kariai; motina arba tėvas, nedirbantis ir neturintis vaiko priežiūros atostogų, bet auginantis vaiką iki trejų metų; taip pat vienas iš visiškai negalios asmens tėvų arba asmuo, nustatyta tvarka pripažintas visiškai negalios asmens globėju arba rūpintoju, slaugantis namuose asmenį, turintį visišką negalią. Tik nuo nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų valstybės lėšomis draudžiami profesinių mokyklų mokiniai, aukštųjų mokyklų studentai ir asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai, – jų profesinės veiklos praktikos įstaigoje ar įmonėje metu; gaunantys darbo užmokestį asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose, – jų darbo laiku; gaunantys darbo užmokestį nuteistieji laisvės atėmimu – jų darbo laiku.²⁶

Pastebėtinas ir tam tikras ypatumas, kalbant apie asmenų skirstymą į savarankiškai ir nesavarankiškai dirbančius asmenis. Yra viena kategorija asmenų, visai neseniai tapusių socialinio draudimo subjektais, kurie negali būti konkrečiai priskiriami nei vienai iš šių grupių, todėl, kad turi abiem būdingų bruožų. Pagal autorines sutartis dirbančiųjų ir gaunančiųjų pajamas iš sporto ar atlikėjo veiklos griežto priskyrimo arba prie nesavarankiškai, arba prie savarankiškai dirbančių asmenų rato negalima absoliutinti. Asmenys, užsiimantys tokio pobūdžio veikla, paprastai dvejopai ją įgyvendina.

Būna atvejų, kai pagal autorines sutartis dirbantys, sporto ar atlikėjo veikla užsiimantieji kartu yra susiję darbo santykiais, vadinasi, nėra visiškai nepriklausomi. Pavyzdžiui, dailininkas, dirbantis kitam asmeniui priklausančioje galerijoje ir gaunantis stabilų darbo sutartyje numatytą darbo užmokestį, taip pat kartais pagal konkretų užsakymą tapantis paveikslus ir gaunantis už tai papildomą atlygį pagal autorinę sutartį. Taigi šioje ir panašiose situacijose asmuo gali būti susijęs su draudėju darbo arba jų esmę atitinkančiais santykiais ir tuo pat metu iš šio draudėjo gauti pajamas iš sporto ar atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis. Tokius požymius atitinkantys asmenys turi teisę būti draudžiami visomis socialinio draudimo rūšimis. Tačiau kartu būna atvejų, kai asmuo nėra susijęs darbo santykiais, pajamas gauna vien iš sporto, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis, vadinasi, veikia visiškai individualiai. Tokiose situacijose asmens teisė į privalomą socialinį draudimą siauresnė: jis draudžiamas tik pensijų, ligos ir motinystės bei sveikatos draudimu – autorinės sutarties atveju, o sportininkų, atlikėjų atveju – pensijų, ligos ir motinystės, kai draudžiama motinystės, tėvystės bei motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpomis, bei sveikatos draudimu.

---

²⁶ Ten pat.

Ilgą laiką socialinio draudimo sistemoje vyko laipsniški pokyčiai, ji buvo nuolat tobulinama, kartu, be abejo, neliko nepaliesta ir draudžiamųjų asmenų sudėtis bei jos specifika. Augant ekonomikai, didėjo valstybinio socialinio draudimo biudžetas, išmokos, buvo numatomos vis palankesnės sąlygos apdraustiesiems. Pastaruoju metu ekonominei situacijai smarkiai pasikeitus, atitinkamai pablogėjo ir socialinio draudimo fondo biudžeto būklė. Tuo pačiu metu pradėtas naujų subjektų įtraukimas į socialinio draudimo sistemą. Nepaisant įstatymų leidėjo deklaravimo, kad pagrindinis tokių veiksmų tikslas yra suteikti papildomų socialinių garantijų asmenims, kurie anksčiau nebuvo privalomai draudžiami, labiau tikėtina, jog pagrindinis socialinio draudimo sistemoje dalyvaujančių asmenų rato plėtimo tikslas buvo kuo daugiau ir kuo greičiau surinkti papildomų lėšų į socialinio draudimo fondo biudžetą. To siekiama smarkiai išplečiant privalomai draudžiamų asmenų ratą – atsirado individualios įmonės, dirbantieji pagal verslo liudijimus, o nuo šių metų ir sportininkai, kūrėjai, asmenys, dirbantys pagal autorines sutartis. Tačiau toks sprendimas, norint pagerinti socialinio draudimo fondo biudžeto padėtį ir surinkti kuo daugiau lėšų, yra kritikuotinas. Solidarumo principu pagrįsta socialinio draudimo sistema įgyvendinama ne tik įmokų surinkimu, tačiau kartu ir išmokų mokėjimu patekusiam į socialinės rizikos situaciją asmeniui, kuris nustatytą laiką jas mokėjo. Taigi ir apdraustųjų rato išplėtimas reiškia ne vien socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų padidėjimą, bet ir atsakomybę už gausesnį asmenų ratą, kurie kažkuriuo metu turės būti remiami iš socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų.

Advokatai, advokatų padėjėjai, notariai ir antstoliai ilgą laiką buvo draudžiami vien tik pensijų socialiniu draudimu, tačiau visai neseniai 2009 metų vasario 17 dienos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymo nuostata, numatanti savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo ypatumus, buvo pakeista ir papildyta pareiga draustis kartu ligos ir motinystės socialiniu draudimu, tačiau tik kai draudžiama motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) išmokoms gauti.²⁷ Svarstyтина, kodėl šie asmenys nėra visa apimtimi įterpiami į ligos ir motinystės socialinio draudimo subjektų ratą, o draudžiami tik motinystės ir tėvystės išmokoms gauti, kodėl nenumatomas privalomas ligos socialinis draudimas ir kartu teisė į išmokas ligos atveju. Atsakant galima tik paminėti, jog visą laiką egzistavo galimybė šia socialinio draudimo rūšimi draustis savanoriškai, bet ji, deja, nebuvo populiari. Taip pat privalomam šių asmenų socialiniam draudimui ligai, manytina, iki šiol nebuvo ryžtasi dėl to, jog gana sunkiai gali būti vykdoma šių asmenų kontrolė ir apskaita minėtoje socialinio draudimo srityje.

Neišvengiama diskusija kyla ir dėl staigių permainų socialinio draudimo aprėptyje subjektų atžvilgiu. Pastebėtina, jog dažniausiai sutinkama yra nuomonė, jog autorinių darbo užmokesčių apmokestinimas privalomu socialinio draudimo mokesčiu yra netikslingas.

Pirma, priežastis, lemianti tokias nuomones, yra tokių asmenų pajamų nepastovumas.

---

²⁷ Valstybės žinios, 2009, Nr. 25-972.

Asmenys, patenkantys į kūrybinių darbuotojų tarpą, gali būti įvairių profesijų, o autorinės sutartys pritaikytos prie šios profesijų įvairovės, nes jos atspindi kūrybinių darbuotojų pajamų nepastovumą.

Kadangi pagal darbo sutartis dirbantys asmenys turi tikslus darbo grafikus ir darbo užmokestis jiems mokamas reguliariai, santykinai paprasta apskaičiuoti mėnesines valstybinio socialinio draudimo fondo įmokas. Daug laiko užimančių autorinių kūrinių kūrėjai į socialinio draudimo fondą gali mokėti itin retai. Su darbo laiko neapibrėžtumu susijusi ir socialinio draudimo stažo skaičiavimo problema. Pagal darbo sutartis dirbančių asmenų socialinio draudimo stažą apskaičiuoti gana paprasta, tačiau to negalima pasakyti apie darbuotojus, dirbančius kūrybinį darbą. Kūrybinis darbas savo pobūdžiu yra daug liberalesnis, asmuo dažnai pats planuoja savo darbo laiką, atostogas ir to paprastai niekas nekontroliuoja. Kadangi, pavyzdžiui, socialinio draudimo pensijų dydžiai apskaičiuojami pagal apdraustojo asmens socialinio draudimo stažą, tikėtina, kad tokių asmenų socialinio draudimo stažo laikotarpių nustatymas bus sudėtingesnis nei dirbančiųjų asmenų, taigi tam galbūt turėtų būti sukurtos specialios stažo įvertinimo taisyklės.

Trečia, negarantuotos valstybinio socialinio draudimo išmokos ateityje. Nors egzistuoja keletas skirtingų demografinių prognozių tiek Lietuvai, tiek Europos Sąjungai, visos jos rodo smarkų gyventojų skaičiaus mažėjimą ir senėjimą. Lietuvos demografinė padėtis artimiausią dešimtmetį išliks ganėtinai palanki pensijų reformoms ir tik vėliau, maždaug nuo 2020 metų, pradės rimtai blogėti.²⁸ Didėjant senų žmonių skaičiui ir mažėjant dirbančiųjų, mokesčių mokėtojų skaičiui, didės praraja tarp įmokų ir išmokų dydžio. Vis mažesnis žmonių skaičius turės išlaikyti vis didesnį žmonių skaičių. Kūrybinių darbuotojų įtraukimas į socialinio draudimo sistemą gali leisti padidinti išmokų dydžius trumpu laikotarpiu ir taip palaikyti sistemos gyvybingumą. Tačiau šių darbuotojų įtraukimas, žadant jiems pakankamas, jų lūkesčius atitinkančias išmokas, galbūt nėra visiškai sąžininga pačių kūrybinių darbuotojų atžvilgiu, nes ateityje tik dar labiau išsiplės išmokų gavėjų ratas.

Ketvirta, kūrybiniai darbuotojai dirba ne tik pagal autorines sutartis, bet ir parduoda savo darbo rezultatus pagal pirkimo-pardavimo sutartis, verslo liudijimus. Taigi, manytina, kartu išlieka galimybė, jog privalomas autorinių sutarčių apmokestinimas valstybinio socialinio draudimo mokesčiu lems tai, kad kūrybiniai darbuotojai rečiau dirbs pagal autorines sutartis ir pereis prie kitų, mažiau apmokestinamų veiklos formų.²⁹

Tačiau visiems anksčiau išvardytiems argumentams, manytina, kaip lygiavertę atsvarą galima pateikti socialinio solidarumo principo galiojimą. Jau ne kartą minėta jo esmė, kada dirbanti karta

---

²⁸ Fultz E. *Pension Reform in the Baltic States*. Budapest: International Labour Office, 2006. ISBN 92-2-118385-8.

²⁹ Lietuvos laisvosios rinkos institutas. *Socialinės garantijos dirbant pagal autorines sutartis*. Analizė. – Vilnius, 2008. [žiūrėta: 2009 d. kovo 30d.]. Prieiga per internetą http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/lri_analize_socialines_garantijos_dirbant_pagal_autorines_sutartis/4760.

moka jau nebegalinčiai dirbti kartai ir tuo pačiu tikisi, kad kai patys nebegalės užsidirbti pragyvenimui, jiems mokės ateinanti dirbančiųjų karta. Asmenys, dirbantys pagal autorines sutartis, kartu ir sporto bei atlikėjo veikla užsiimantieji ar ūkininkai, nedalyvaudami socialinio draudimo sistemoje, tam tikra prasme „griauna“ ir socialinio solidarumo principo sureguliuotą socialinės apsaugos sistemą ar bent jau stabdo efektyvų ir, kiek įmanoma, visuotinį jos funkcionavimą. Kartu tai lemia ir svarstymus, kad nėra visiškai teisinga visų kitų asmenų – ir mokačių įmokas, ir gaunančių išmokas – atžvilgiu. Taigi šių asmenų įtraukimą į socialinio draudimo sistemą, manytina, galima vertinti tik kaip teigiamą aspektą jų prisidėjimo prie solidarumo principo įgyvendinimo atžvilgiu.

Autorinių sutarčių buvęs statusas ir pagal jas dirbančių asmenų ankstesnis nedalyvavimas socialinio draudimo sistemoje neretai sudarydavo tam tikrą neskaidrumo galimybę dėl darbo pobūdžio atitikimo šiai sutarčių rūšiai. Anksčiau sudaryti autorinę, o ne darbo sutartį darbdaviui buvo, galima sakyti, „naudingiau“ vien todėl, kad tokiu būdu buvo galima išvengti mokėjimų už darbuotoją į socialinio draudimo fondo biudžetą. Autorinė sutartis sudaroma, kai sutarties dalykas yra esamas ar busimas kūrinys, kai nėra kūrinio, nėra autoriaus, negali būti autorinės sutarties. Deja, neretai tokios sutartys būdavo sudaromos su asmenimis, dirbančiais ne kūrybinio pobūdžio darbus, tuo piktnaudžiaujant valstybės ir kartu pačių darbuotojų atžvilgiu, kuriems nebuvo užtikrinama iš tikrųjų jiems teisėtai priklausanti teisė į socialinį draudimą. Manytina, dabartinė situacija, kai pagal autorines sutartis dirbantys asmenys irgi tapo socialinio draudimo dalyviais, ženkliai sumažino tokių piktnaudžiavimo atvejų kiekį ir kartu suteikė galimybes asmenims gauti visas teisėtai priklausančias socialines garantijas. Tai, iš tiesų, pasakytina apie tuos asmenis, kurie pastoviai dirba pagal autorines sutartis, tai jų nuolatinė veikla ir nuolatinės, pastovios pajamos (tai yra tie, kurie susiję darbo santykiais su asmeniu, kuris dar ir moka jiems autorinius atlyginimus).

Kita kūrybine veikla užsiimančiųjų kategorija yra asmenys, kurių autorinės pajamos yra vienkartinės, nepastovios. Tokio piktnaudžiavimo, kaip anksčiau minėtų kūrybinių darbuotojų atveju, išvengti negalima, nes jie yra visiškai savarankiški vykdydami savo veiklą ir nepriklauso nuo jokio asmens, privalančio mokėti už juos socialinio draudimo įmokas. Kartu ši „nepriklausomybė“ sukuria pareigą mokėti į socialinio draudimo fondo biudžetą patiems. Turint omenyje jau minėtą tokių asmenų pajamų gavimo nepastovumą, piktnaudžiavimo galimybė atsiranda, tačiau jau kaip šių asmenų įtraukimo į privalomo socialinio draudimo sferą pasekmė. Pavyzdžiui, žurnalistas gali sudaryti penkias autorines sutartis per savaitę, o rašytojas gali rašyti knygą ne vienerius metus. Visais atvejais, kūrybinių darbuotojų pajamos apmokestinamos tik vieną kartą – pajamų gavimo metu. Kūrybiniai darbuotojai uždarbį gauna atlikę tam tikrą darbą ir kūrybinio darbo rezultatas nėra tiesiogiai susijęs su dirbtu laiku. Tokie daug laiko užimančių autorinių kūrinių kūrėjai į socialinio draudimo fondą gali mokėti itin retai. Iki kūrybinių darbuotojų įtraukimo į privalomo socialinio

draudimo sistemą, labai mažai kūrybinių darbuotojų turėjo savanoriško draudimo sutartis, taigi galima daryti išvadas, kad daugeliui tai nebuvo prioritetas, galbūt neužteko lėšų ar sąmoningumo apsidrausti.

„Apdraustasis“ nėra kategorija, priskirianti asmenį tam tikram privilegijuotam luomui – tai yra prievolės uždėjimas. Ši prievolė kūrybiniams darbuotojams, užsiimantiems veikla, kuri nėra susijusi su darbo santykiais, smarkiai sumažina jų realias pajamas, gaunamas dar ir nepastoviai. Pavyzdžiui, dailininkas nutapo paveikslą ir jį parduoda asmeniui, sumokančiam tam tikrą sutartą pinigų sumą. Ši suma negali būti didesnė nei būdavo iki tokių asmenų apmokestinimo pasikeitimų, nes tuomet sumažėja ar visai išnyksta jo pardavimo galimybė. Visgi mokėti socialinio draudimo įmoką turi ne darbdavys (paveikslo užsakovas ir pirkėjas), nors jis ir sumoka atlyginimą dailininkui. Toks kūrybinis darbas yra greičiau pirkėjo-pardavėjo, tad mokėti nuo uždirbtų pajamų turi pats kūrėjas. Tuo pačiu mažėja ir jo gaunamos pajamos. Galima tik pastebėti, jog tokiems kūrybiniams darbuotojams (nesusijusiems darbo santykiais, užsiimantiems kūrybine veikla savarankiškai), kurie nori draustis, nebuvo būtinas jų įtraukimas į privalomo socialinio draudimo sistemą, tam jie turėjo galimybę ir anksčiau – savanorišką socialinį draudimą. Nenorintiems draustis, galima sakyti, buvo įvesta prievolė, kartu iš dalies ribojanti ir jų teises bei laisvo pasirinkimo galimybes.

2.2. Pensijų socialiniu draudimu draudžiami asmenys

Bet kurios pensijos esmė yra garantuota galimybė vartoti ir tuomet, kai žmogus jau nepajėgia dirbti ir užsidirbti. Todėl jam yra perduodama dalis jaunesnės kartos sukurto nacionalinio produkto.³⁰

Valstybinio socialinio draudimo pensijos – tai tam tikros periodinės išmokos, mokamos esant trimis socialinėms rizikoms – senatvei, asmeniui netekus darbingumo, tapus našliu ar našlaičiu. Pirmiausia išskirtini būdingiausi pensijos, kaip tam tikros specifinės išmokos, bruožai ir paskirtis, kad vėliau būtų galima sklandžiai analizuoti subjektų, kuriems ji gali būti išmokama, ratą.

Taigi visų pirma svarbu paminėti, jog pensija yra alimentarinio pobūdžio. Nuo seno vyraujanti moksle tradicija yra ta, jog pensija, kaip sąvoka, prilyginama sąvokai „išmoka“, kuriai būdingas gretinimas su nedarbingais, negalinčiais savęs išlaikyti asmenimis. Socialinės apsaugos teisės moksle visada buvo laikomasi nuomonės, kad pensinis socialinis aprūpinimas – tai ypatinga veikla, kai surenkamos, remiantis solidarumo principu, įmokos, kad galėtų būti paremti sulaukę atitinkamo amžiaus ir nedarbingi asmenys, kuriems reikia šių alimentarinių – gyvybiškai būtinų –

---

³⁰ Lazutka R. *Pensijų istorija ir šiandiena*. Vilnius: Mūsų balsas Nr. 7, 2001.

išmokų.³¹ Todėl subjektinė teisė į pensiją atspindi tam tikrą teisę į garantuojamą socialinę apsaugą asmeniui, kai lėšų iš specializuotų fondų pagalba tenkinami gyvybiškai svarbūs poreikiai, be kurių žmogus negali išgyventi.

Dar vienas pensijų skiriamasis bruožas – tai ką tik paminėtas specializuotas fondas, iš kurio yra mokamos šios periodinės išmokos. Valstybinės socialinio draudimo pensijos mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.³² Tai specializuotas fondas, skirtas valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimui ir išieškojimui, teisingam duomenų apie draudėjus ir apdraustuosius tvarkymui bei socialinio draudimo išmokų skyrimui ir mokėjimui gavėjams, tai pat efektyviai valdyti piniginius išteklius ir kokybiškai aptarnauti klientus. Palyginimui galima pastebėti, jog kitose Europos valstybėse lygiai taip pat veikia panašaus pobūdžio specializuoti fondai, savo esme ir paskirtimi identiški Lietuvoje veikiančiam valstybinio socialinio draudimo fondui, pavyzdžiui, Lenkijos socialinio draudimo fondas besiverčiantiems žemės ūkiu (*Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – KRUS*) kartu su socialinio draudimo institucija (*Zakład Ubezpieczeń Społecznych – ZUS*), Švedijos socialinio draudimo agentūra (*Försäkringskassan*), Vokietijos Apdraustųjų draudimo institucijų sąjunga (*Bundesversicherungsanstalt für Angestellte – BfA*).

Valstybinio socialinio draudimo pensijos yra mokamos pastoviai, ilgą laiką ir tuo skiriasi nuo pašalpų, kurios mokamos santykinai trumpesnį laiką ir tikslingai priklausomai nuo tam tikrų aplinkybių, tam tikro įvykio. Pavyzdžiui, tėvystės pašalpa mokama tik tėvystės atostogų laikotarpiu – ne ilgiau kaip iki vaikai sueis vienas mėnuo³³, o palyginimui senatvės pensijos paskirtis yra garantuoti asmens išlaikymą iki jo gyvenimo pabaigos, vadinasi, gali būti mokama nemažą laiko tarpą.

Taigi šie pagrindiniai požymiai – alimentarinis pobūdis, pastovumas, ilgalaikiškumas ir mokėjimas iš specializuotų fondų – atskiria pensijas nuo kitų valstybinio socialinio draudimo mokamų išmokų ir kartu nusako jų paskirtį bei neabejotiną svarbą asmenims, kuriems jos yra mokamos.

Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, apibrėždamas turinčių teisę į pensiją subjektų ratą, nustato, jog tai „nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu“³⁴. Taigi įstatymų leidėjas tarsi iškelia du bendrus reikalavimus, kurie turi būti patenkinti, kad asmuo galėtų pretenduoti į kurios nors rūšies socialinio draudimo pensiją. Kiekviena iš trijų socialinio draudimo pensijų rūšių turi savo paskirtį, vadinasi, ir asmenų, kurie

---

³¹ Maculevič J. *Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius*. Vilnius: Jurisprudencija, 2004, t. 56(48), p. 9. ISSN 1392-6195.

³² Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

³³ Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

³⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

galėtų jas gauti, ratas turi atitikti tam tikrus specifinius požymius, būdingus atskiroms pensijų rūšims. Pavyzdžiui, asmeniui pretenduojant į senatvės pensiją neužtenka šių dviejų faktų, kad jis yra Lietuvos Respublikos gyventojas ir apdraustas valstybiniu socialiniu draudimu, bet kartu jis privalo atitikti ir papildomus reikalavimus – turi būti sulaukęs nustatyto senatvės pensijos amžiaus bei turėti bent minimalų socialinio draudimo stažą. Papildomi požymiai, būdingi skirtingoms pensijų rūšims, bus analizuojami tolesnėse darbo dalyse, tačiau bendrieji reikalavimai pensijai gauti, be abejo, yra svarbūs ir juos būtina atskirai aptarti.

Reikalavimą būti Lietuvos Respublikos gyventoju pirmiausia galima sieti su valstybės socialinės apsaugos priemonių paskirtimi padėti savo gyventojams. Bet kurioje šalyje žmonės susiduria su problemomis, kurių neįmanoma išvengti (liga, senatvė, negalia) ir kurioms spręsti ji yra priversta kurti tam tikrą sistemą. Valstybinio socialinio draudimo sistema paremta solidarumo principu, dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas garantuodami pajamas tiems, kurie dėl tam tikrų socialinių rizikų negali patys apsirūpinti pragyvenimui reikalingomis lėšomis. Ši sistema yra valstybinė, sąlygota valstybėje vykdomos politikos, sukurta užtikrinti dalyvaujančių joje valstybės gyventojų gerovę, taigi natūralu ir logiška, kad įstatymų leidėjas nustato asmenims reikalavimą, jog tai turi būti Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą arba nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai.³⁵ Išimtis iš šios bendros taisyklės gali numatyti tik atskiros tarptautinės sutartys, pavyzdžiui, dėl užsienyje nuolat gyvenančių kitų valstybių piliečių ir asmenų be pilietybės, kurie nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu.

Sąlyga, nustatanti būtinybę turėti apdraustojo socialiniu draudimu statusą tam, kad asmuo galėtų pretenduoti į atitinkamos rūšies socialinio draudimo pensiją, be abejo, irgi atspindi valstybinio socialinio draudimo sistemos paskirtį, esmę ir tikslus. Kiekvienas asmuo, būdamas apdraustas ir mokėdamas standartinėms socialinio draudimo rūšims nustatytą atitinkamą socialinio draudimo įmokos dalį, patekęs į situacijas, nuo kurių draudėsi, iš sukauptos socialinio draudimo fondo lėšų dalies gauna draudiminio įvykio metu prarastų pajamų kompensavimui skirtą išmoką.³⁶ Taigi apdraustojo statusas gali būti įvardijamas kaip pagrindinis asmens, dalyvaujančio socialinio draudimo sistemoje ir pretenduojančio į atitinkamas socialinio draudimo išmokas, bruožas.

Pensijų socialiniu draudimu draudžiami praktiškai visi ekonomiškai aktyvūs Lietuvos gyventojai ir net tie, kurie gali būti įvardijami kaip ekonomiškai neaktyvūs (pavyzdžiui, nedirbantys globėjai, nedirbantys tėvai). Konkrečiau:

---

³⁵ Ten pat.

³⁶ Burbaitė L.; Juodytė A.; et al. *SODRA 15 metų*. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2005, p. 12. ISBN 9955-9678-4-6.

1) dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas.

2) Valstybės politikų ir valstybės pareigūnų Darbo apmokėjimo įstatyme, Teisėjų atlyginimų įstatyme ir Valstybės tarnybos įstatyme nurodyti valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai, Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas įstatyme nurodyti asmenys, kuriems darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos delegaluojančioji institucija, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys;

3) asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis;

4) Vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;

5) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;

6) nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių bei deleguotų asmenų sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar deleguotu asmeniu. Nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir neturintys draudžiamųjų pajamų Respublikos Prezidento sutuoktinis – Respublikos Prezidento kadencijos laikotarpiu;

7) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;

8) asmenys, nesusiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas pagal autorines sutartis;

9) asmenys, nesusiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos ir atlikėjo veiklos.

10) ūkininkai ir jų partneriai;

11) individualių įmonių savininkai;

12) advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, antstoliai;

13) verslo liudijimus turintys asmenys.

14) šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų, įtėvių arba vaiko globėjas, auginantys vaiką iki trejų metų;

15) tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai;

16) nesukakę senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų, įtėvių neįgalaus asmens globėjas arba rūpintojas, slaugantis namuose nurodytą neįgalų asmenį.³⁷

Į tokias asmenų grupes privalomai draudžiamuosius pensijų socialiniu draudimu suskirsto Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. Išvardintieji asmenys vienokiu ar kitokiu būdu yra privalomai draudžiami pensijų socialiniu draudimu. Pavyzdžiui, kaip jau minėta kalbant apie bendrą valstybinių socialiniu draudimu apdraustųjų ratą, kai kurie asmenys draudžiami valstybės lėšomis. Pensijų socialiniu draudimu tokiu būdu draudžiami paskutiniuose trijuose punktuose išvardinti asmenys (dvasininkai, tik vienuolyne dirbantys vienuoliai, privalomosios nuolatinės pradinės karo tarnybos ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos kariai, auginantieji vaiką iki trejų metų, slaugantieji visiškai neįgalų asmenį). Pagrindinis pokytis, padaręs labai nemažą įtaką pensijų socialiniu draudimu privalomai draudžiamų asmenų rato apimčiai, buvo jau minėtas kūrybinių darbuotojų, sportininkų, atlikėjų, ūkininkų įtraukimas į jo sudėtį. Nuomonė ir prieštaringi vertinimai, ypač dėl pagal autorines sutartis dirbančiųjų ir darbo santykiais nesusijusių asmenų įtraukimo į privalomo socialinio draudimo sistemą tikslingumo, jau išdėtyti anksčiau. Todėl vengiant kartojimosi, galima tik pridurti, jog konkrečiai pensijų socialinio draudimo atveju, apdraustųjų ratas plėstas, manytina, nevisiškai tikslingai ir galbūt nepakankamai įvertinus visų naujų socialinio draudimo sistemos dalyvių galimybes ir poreikius.

Pensijų socialinis draudimas yra skiriamas į tris rūšis:

- 1) senatvės pensijų,
- 2) netekto darbingumo,
- 3) našlių ir našlaičių.

Tolesniuose skyriuose aptariant šias atskiras socialinio draudimo pensijų rūšis, bus stengiamasi pateikti bendrus į jų sferą patenkančių asmenų bruožus. Pastebėtina, bus orientuojamasi labiau į senatvės, netekto darbingumo bei našlių ir našlaičių socialiniu draudimu draudžiamų asmenų gaunamą grįžtamąją naudą, tai yra bus stengiamasi akcentuoti pretenduojančių gauti atitinkamas išmokas asmenų pagrindinius bruožus, sąlygas. Asmenų, kurie yra privalomai draudžiami pensijų socialiniu draudimu, ratas jau aptartas anksčiau ir jo specifika yra bendra atskiroms pensijų socialinio draudimo rūšims, taigi, manytina, svarbu atskirai pagal jas nagrinėti pretenduojančiųjų gauti pensijas ypatumus.

---

³⁷ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

2.2.1. Senatvės pensijų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos yra svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis, dažniausiai yra vienintelis beveik 8–9 šimtų tūkstančių gavėjų Lietuvos gyventojų pragyvenimo šaltinis. Šios rūšies pensijos taip pat sudaro ir didžiąją dalį valstybinio socialinio draudimo fondo išlaidų.

Tačiau tam, kad asmuo turėtų teisę gauti senatvės pensiją, jis turi atitikti tam tikrus požymius, specifinius reikalavimus, sąlygojančius „užsitarnautą“ valstybės pagalbą – atitinkamą amžių ir minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai.

Senatvės pensijų sistema tarsi remiasi istoriškai išlaikyta tradicijos jėga, kuri įpareigodavo suaugusius vaikus pasirūpinti senais tėvais. Tačiau tam įgyvendinti panaudojami įvairūs instrumentai bei taisyklės nuolat kito ir tebekinta kintant pačiai visuomenei. Kaip ir senatvės pensijos amžiaus reikalavimas. Be abejo, nustatyti absoliučiai visiems asmenims tinkančią amžiaus ribą, kurią pasiekus asmuo jau yra laikomas per senu dirbti ir tuo pačiu nesugebančiu pasirūpinti savimi ir savo šeimos nariai savarankiškai gaunamomis pajamomis, yra neįmanoma. Visgi įstatymų leidėjas neturi kitos išeities, kaip numatyti tam tikrą minėtą ribą, kuri šiuo metu yra 60 metų moterims ir 62,5 metų vyrams. Nuo 1995 metų senatvės pensijos amžiaus riba buvo nuolat didinama:³⁸ pagal Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo originalią (1994 metų liepos 18 dienos) redakciją 1995 metais buvusi riba (55 metai moterims ir 60 metų vyrams), vėliau po 4 mėnesius kasmet pridedant moterims ir po 2 mėnesius – vyrams, kol pasiekė šiandien galiojančią senatvės pensijos amžiaus ribą. Taigi logiška, kad tokiu būdu buvo vis mažinamas senatvės pensijų gavėjų ratas. Tačiau atitinkamai draudžiamųjų ratas vis didėjo tolinant tą ribą, nuo kurios apdraustasis tampa senatvės pensijos gavėju. Pastebėtina, jog šiandieninis amžiaus nustatymas ypač šiuo metu kelia nemažai diskusijų ir sulaukia daug kritikos.

Visų pirma, statistiniai duomenys rodo, jog nemaža dalis asmenų, kurie patenka į senatvės pensijos amžiaus ribas, savo noru išlieka darbo santykių subjektai, jaučiasi galintys ir norintys dirbti ir gauna praktiškai tokias pačias pajamas iš savo darbo, kaip ir anksčiau, kai dar nebuvo sulaukę pensijinio amžiaus, kartu gaudami ir išmokas iš Valstybinio socialinio draudimo fondo. Kyla klausimas, ar tuomet tikslingai nustatyta pensijinio amžiaus riba ir ar nereikėtų senatvės pensijos amžiaus didinti, kai senatvės pensija, galima sakyti, kaip ir praranda savo pagrindinę paskirtį – užtikrinti asmens išlaikymą senatvėje, kai jis pats jau to padaryti negali dėl savo amžiaus.

Tačiau iš kitos pusės, prieštaraujant anksčiau išdėstytiems teiginiams, pastebėtina, kad asmuo dirbdamas ir mokėdamas įmokas į Valstybinio socialinio draudimo fondą ir iš dalies padėdamas

---

³⁸ 1 priedas. Lentelė „Senatvės pensijos amžiaus kaita Lietuvoje 1956–2008 metais“.

valstybei pagelbėti asmenims, kuriems tuo metu reikalingas išlaikymas, savo ruožtu turi teisę tikėtis gauti tam tikrą proporcingą grąžą. Kuo didesnis senatvės pensijos amžius yra nustatomas, tuo atitinkamai mažiau laiko asmeniui lieka naudotis „pelnytu poilsiu“³⁹. Ar tai teisinga, padeda atsakyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris 2002 metų lapkričio 25 dienos nutarime pripažįsta, kad socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Taigi galbūt galima kartu teigti, jog kaip ir išmokų dydis, taip ir jų mokėjimo laikas negali būti nepriklausomas nuo įmokų mokėjimo laiko. Be abejo, sunku nustatyti ir tai, kokią vidutiniškai laiką mokant pensininkui išmokas, naudos senatvėje grąža būtų proporcinga jo sumokėtoms įmokoms. Todėl kartu labai sunku kritikuoti arba pateisinti šiuo metu nustatytą senatvės pensijos amžiaus ribos teisingumą ar tikslingumą. Tačiau manytina, jog visgi staigus senatvės pensijos amžiaus padidinimas neabejotinai pažeistų tam tikras žmogaus konstitucines teises bei teisėtų lūkesčių principą.

Išskirtina galbūt būtų tik tam tikra specifinė situacija valstybėje, kai daugelyje sričių valstybė yra laikinai priverčiama taupyti. Jokia valstybė nėra apsaugota nuo ypatingų situacijų (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir panašiai), kai neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina. Manytina, kad tokiais išimtiniais atvejais ir pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir didinant senatvės pensijų amžių tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Pastebėtina, toks senatvės pensijų gavėjų rato siaurinimas būtų gana lengvas būdas siekiant mažinti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidas. Be to, tolinant ribą, nuo kurios apdraustasis tampa pensininku, apdraustųjų ratas būtų didesnis ir tuo pačiu įmokų į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą mokėjimo trukmė pailgėtų. Visgi būtina pridurti, jog tai galėtų būti nebent laikina priemonė – tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija. Pažymėtina, kad ir Konstitucinis Teismas nurodo tokią galimybę, tačiau kartu priduria, jog net ir tokiais išimtiniais atvejais negali būti pažeidžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta pusiausvyra tarp asmens ir visuomenės interesų, konstitucinis proporcingumo principas.⁴⁰

Galima paminėti anksčiau galiojusį teisinį reguliavimą, kai apdraustieji asmenys sulaukę senatvės pensijos amžiaus toliau dirbdavo ir dėl to negaudavo visos priklausančios senatvės pensijos dalies visą tą laikotarpį, kol dar turėdavo atitinkamą dydį draudžiamųjų pajamų, pripažintas antikonstituciniu. Kai kurie autoriai teigia, jog darbo rinkoje šie asmenys laikomi „ekonomiškai neaktyviais asmenimis“⁴¹, nes šiems asmenims jau yra numatyta kita konstitucinė teisė gauti visą senatvės pensiją, tai yra galimybė išeiti iš darbo rinkos. Tačiau visgi iš asmens, sulaukusio nustatyto

³⁹ Nekrošius I. *Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 67.

⁴⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.

⁴¹ Tatham A. *Europos sąjungos teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 177. ISBN 9986-752-50-7.

amžiaus, įgijusio darbo stažą bei sumokėjusio draudžiamąsias įmokas ir dėl to turinčio teisę gauti visą senatvės pensiją, niekas negali atimti konstitucinės teisės į darbą.

Sulyginęs teisę į pensiją su teise į nuosavybės neliečiamumą, Konstitucinis Teismas 2002 metų balandžio 23 dienos nutarime konstatavo, kad asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką – teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama.⁴²

Dar vienas argumentas, iš dalies kritikuojantis senatvės pensijos amžiaus didinimą, yra skirtinga vidutinė moterų ir vyrų gyvenimo trukmė. Statistiniai duomenys rodo, jog šiuo metu moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė yra 77,2, o vyrų 64,9 metų, vadinasi, net 12 metų trumpesnė nei moterų⁴³. Tai vėlgi verčia suabejoti dėl dabar galiojančio senatvės pensijos amžiaus nustatymo teisinio reguliavimo atitikties teisingumo principui.

Akivaizdu, kad vyrai vidutiniškai gyvena trumpiau nei moterys, tačiau senatvės pensija pradedama mokėti vėliau. Manytina, toks sprendimas galėtų būti priimamas remiantis statistiniais duomenimis. Tačiau išvelgtinas nebent iš istorinių laikų užsilikęs nusistatymas, kuris vargu, ar vis dar atitinka šiuolaikinės visuomenės nuostatas, jog moterys yra „silpnoji lytis“ ir gimdydamos vaikus anksčiau nei vyrai užsitarnauja teisę į poilsį. Greičiausiai atvirkščiai, yra gana nutolęs nuo šiandienos realijų ir tuo pačiu logikos. Ši koncepcija grindžiama tuo, kad dėl savo psichofiziologinių savybių moters organizmas yra ne toks atsparus kaip vyrų, dėl to būtina suteikti moterims lengvatinę galimybę išeiti į pensiją. Galima iš dalies sutikti su šia koncepcija, tačiau tik su sąlyga – ši lengvata turėtų būti taikoma tik gimdžiusioms moterims, kurių organizmas iš tikrųjų patyrė rimtų fiziologinių stresų. Visai kitoks turėtų būti negimdžiusių moterų senatvės pensijų reglamentavimas.⁴⁴ Manytina, kad į jokias privilegijas šiuo atveju negimdžiusios moterys neturėtų pretenduoti, nes tik taip būtų tinkamai įgyvendinamas moterų ir vyrų lygybės principas.

Atsižvelgiant į populiarų šiais laikais nediskriminavimo principo deklaravimą, taip pat į kaimyninių valstybių pavyzdžius (ir Latvijoje, ir Estijoje tiek vyrams, tiek moterims nustatoma vienoda senatvės pensijos amžiaus riba – 62 metai), toks įstatymų leidėjo pasirinkimas nustatyti skirtingą vyrų ir moterų senatvės pensijos amžiaus ribą gali būti kritikuojamas.

Senatvės pensijos amžiaus reglamentavime galima išžiūrėti dar vieną problematišką ir ginčytiną situaciją. Lietuvoje yra labai ryškus, palyginti su kitomis šalimis, moterų ir vyrų

---

⁴² Valstybės žinios, 2002, Nr. 43-1636.

⁴³ *Moterys ir vyrai Lietuvoje (2008 m. katalogas)*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Moterų informacijos centras, 2008, p. 11. ISSN 1648-052X.

⁴⁴ Maculevič J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. *Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos*: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 585. ISBN 978-9955-30-022-9.

gyvenimo trukmės fenomenas.⁴⁵ Natūralu, kad gaunančių pensiją ir ilgiau gyvenančių moterų yra daugiau nei tokio paties amžiaus vyrų, tačiau, ar toks reiškinys pateisina socialinės apsaugos paskirtį ir įgyvendina socialinio solidarumo principą, abejotina.

Tokiu neproporcingumu taip pat galima būtų kritikuoti ir pensijinio amžiaus ribos kėlimo planus. Galima pasamprotauti, jei vyrai gyvena vidutiniškai 65 metus, o jiems nustatytas ir taip nemažas pagal jų gyvenimo trukmę 62,5 metų senatvės pensijos amžius būtų padidintas, pavyzdžiui, iki 65 metų, tuomet praktiškai nelieka didelės dalies tos erdvės, kurioje senatvės pensijos turėtų tinkamai įgyvendinti savo paskirtį. Senatvės pensija tokiu atveju statistiniam vyrui būtų mokama vidutiniškai vienerius metus, tačiau, kad vieneri metai yra tas laiko tarpas, per kurį asmuo gali jaustis gavęs naudos grąžą už visą dirbtą laiką ir mokėtas įmokas, tikrai negalima sutikti. Taigi čia vėlgi galima pastebėti jau minėto žmogaus teisėtų lūkesčių principo pažeidimo užuomazgas.

Tačiau kartu būtų galima pateikti ir minėtiems teiginiams priešingą argumentą, analizuojamą mokslo darbuose. Tai Lietuvos visuomenės tendencijos senti problema. Šiuo metu esanti situacija, kai dirbančiųjų ir pensininkų santykis yra neigiamas – mažiau nei pusantro (apytiksliai 1,3) darbingo amžiaus žmogaus išlaiko vieną pensininką, verčia mąstyti apie tam tikrus sprendimus ir reformas šioje srityje.⁴⁶ Apdraustųjų ir mokaančiųjų įmokas ratas tampa vis neproporcingesnis išmokų gavėjų ratui. Ir lengviausia išeitis būtų senatvės pensijos amžiaus ribos atitolinimas. Tačiau visgi tai turėtų būti daroma palaipsniui, kad ateinančios pensininkų kartos turėtų galimybę jau dabar tam pasirengti psichologiškai.

Kita įstatymų leidėjo nustatoma būtina sąlyga asmeniui, kad jis galėtų gauti senatvės pensiją, yra minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas. Pastebėtina, kad darbo stažas ir socialinio draudimo stažas nėra tapatūs dalykai. Socialinio draudimo stažas – tai laikas, per kurį asmenys moka arba už juos yra mokamos nustatyto dydžio socialinio pensijų draudimo įmokos. Tas darbo laikas, kurio metu įmokos nebuvo mokėtos, nors žmogus gavo pajamas, nėra socialinio draudimo stažas. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu nustatytas socialinio draudimo stažas senatvės pensijai gauti yra dviejų rūšių: minimalus – 15 metų, suteikiantis teisę gauti pensiją, ir būtinasis socialinio draudimo stažas nuo 2004 metų tiek vyrams, tiek moterims – 30 metų. Taip pat pabrėžtina, kad turint tik minimalų arba ne visą būtinąjį darbo stažą, pensija yra proporcinga turimam stažui, taigi logiška, jog ji tokiu atveju visada yra mažesnė nei turint būtinąjį stažą.

---

⁴⁵ Maculevič J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. *Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos*: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 585. ISBN 978-9955-30-022-9.

⁴⁶ Ten pat.

Iki Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo priėmimo buvo nustatytas skirtingas būtinasis socialinio draudimo stažas vyrams ir moterims. Ilgą laiką vyrams buvo nustatytas 25 metų būtinasis socialinio draudimo stažas, moterims – 20 metų. Nuo 1995 metų vėliau kasmet jis buvo didinamas ir vyrams, ir moterims vieneriais metais, kol pasiekė 30 metų ribą. Kaip rodo 2 priede pateiktos lentelės duomenys⁴⁷, vyrams nustatytas 30 metų būtinasis stažas pasiektas 1999 metais, taigi jau nuo 1999 metų jiems šis stažas nebedidėja. Moterų 30 metų valstybinio socialinio draudimo stažo riba pasiekta 2004 metais. Kartu tokius pokyčius galima susieti su laipsnišku apdraustųjų rato kitimu, tai yra – plėtimusi, nes kuo didesnis socialinio draudimo stažo reikalavimas, tuo ilgesnį laiką asmuo privalo išlaikyti apdraustojo statusą.

Tokia socialinio draudimo stažo tendencija didėti iki tam tikros ribos gali būti paaiškinama siekiu užtikrinti tinkamesnį išmokų ir sumokėtų įmokų sąsajumą, proporcingumą. Ar toks teisinis reglamentavimas tikslingas ir ar pasiteisina, sunku atsakyti. 30 metų amžiaus riba nustatyta galbūt remiantis įvairiais ekonominiais skaičiavimais, sociologiniais tyrimais ir teisiškai yra gana sunku įvertinti tokio pasirinkimo strategijas. Pastebėtina, kad šiuo atveju įstatymų leidėjas numatė vienodą ir būtinojo, ir minimalaus stažo reikalavimą. Toks sprendimas, atsižvelgiant į anksčiau išdėstytus komentarus ir kritiką dėl skirtingos moterų ir vyrų senatvės pensijos amžiaus ribos, vertintinas kaip teigiamas poslinkis link atitinkančios šiandienines realijas socialinio draudimo sistemos kūrimo. Ir kartu tai tampa dar vienu argumentu, kodėl galėtų būti svarstyta dabartinė skirtinga moterims ir vyrams numatoma senatvės pensijos amžiaus riba, jei šiuo atveju darbo stažo reikalavimas yra vienodas.

Būna atveju, kai asmeniui iki minimalaus ar būtinojo socialinio draudimo stažo pritrūksta metų ar kelių mėnesių. Tokiu atveju jis gali draustis savanoriškuoju pensijų draudimu likusį laiką iki trūkstamo viso reikalaujamo stažo. Savanoriškojo socialinio draudimo pagrindiniai principai bus aptariami tolesnėse darbo dalyse, tačiau galima pastebėti, jog šios rūšies socialinis draudimas yra tam tikra išeitis asmeniui, neturinčiam viso reikalaujamo stažo. Trūkstamo stažo laikotarpį mokėdamas įmokas į Valstybinio socialinio draudimo fondą asmuo užsitikrina teisę gauti visą priklausančią senatvės pensiją, mokamą asmenims, turintiems visą reikalaujamą valstybinio socialinio draudimo stažą.

Minimalaus arba būtinojo socialinio draudimo stažo reikalavimas asmeniui turi nemažą reikšmę, nes priklausomai nuo to, kokia apimtimi asmuo šiuos reikalavimus atitinka, tampa aišku, ar jis apskritai turi teisę gauti senatvės pensiją ir tuo atveju, jei gali, tai tuomet kokio dydžio turėtų būti socialinio draudimo išmoka. Minimalaus socialinio draudimo stažo turėjimas arba neturėjimas sąlygoja atitinkamai galėjimą arba negalėjimą gauti senatvės pensiją. Asmens įgytas būtinasis socialinio draudimo stažas nulemia pagrindinės senatvės pensijos dalies dydį, o jo viršijimas

---

⁴⁷ 2 priedas. Lentelė „Būtinasis socialinio draudimo stažo kaita 1995–2008 metais“.

užtikrina didesnę išmoką – pagrindinę asmeniui priklausančią senatvės pensijos dalį ir dar priedą už stažo metus priklausomai nuo to, kiek buvo viršytas būtinas 30 metų socialinio draudimo stažas.

Paminėtina ir šalutinė galimybė gauti pensiją anksčiau asmeniui nustatyto laiko – nesuėjus reikalaujamam senatvės pensijos amžiui. Toks poreikis vyresnio amžiaus asmenims gauti ankstyvą pensiją susiformavęs jau senokai, tačiau tik neseniai įstatymų leidėjo buvo pastebėtas ir perkeltas į teisės aktų bazę. Tai buvo būtina jau turint omenyje tai, jog ankstyvųjų pensijų institutas egzistuoja daugelyje pasaulio šalių. Pavyzdžiui, Austrijoje anksčiau į pensiją gali išeiti bedarbiai, taip pat riboto darbingumo asmenys (vyrai, sulaukę 60 metų, moterys – 55 metų), turintys 450 mėnesių stažą. Suomijoje išeiti anksčiau į pensiją gali visi, sulaukę 60 metų, iki sulauks senatvės pensijos amžiaus, paskirtoji pensija kasmet mažinama 6 procentais.⁴⁸

2.2.2. Pensijų kaupimo sistema, jos dalyviai

Pensijų kaupimo sistema yra naujovė Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje ir kartu tai nauja galimybė kiekvienam, mokančiam socialinio draudimo įmokas, kaupti lėšas savo būsimajai senatvės pensijai. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas ją įvardija kaip valstybės nustatytą priemonių sistemą, suteikiančią teisę Lietuvos Respublikos gyventojams, draudžiamiems valstybiniu socialiniu draudimu, kaupti pensijų kaupimo bendrovėje nustatytą valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalį, ją investuojant ar reinvestuojant į diversifikuotą investicijų portfelį, bei įstatymų nustatytais sąlygomis gauti pensijų išmokas.⁴⁹

Ši 2004 metais įvykusios pensijų reformos sąlygota ir išvystyta nauja galimybė yra tarsi įprastos senatvės pensijų socialinio draudimo tradicijos alternatyva. Socialinis draudimas remiasi kartų solidarumo principu, kai asmenys, mokėdami socialinio draudimo įmokas, išlaiko savo tėvus, protėvius, o sulaukę senatvės, gaus pensijas, skiriamas iš jų vaikų mokamų socialinio draudimo įmokų. Naujoji kaupimo sistema suteikia asmenims galimybę dalį privalomų socialinio pensijų draudimo įmokų kaupti savo asmeninėje sąskaitoje ir dėl to, sulaukus pensinio amžiaus, gauti išmokas iš kelių šaltinių.

Norint pateisinti ar paaiškinti pensijų reformos tikslingumą, galima kaip argumentą pateikti jau minėtą visuomenės tendenciją senėti. Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės rodo greitą Europoje gyventojų skaičiaus mažėjimą dėl labai žemo gimstamumo ir didelės emigracijos. Valstybei vis sunkiau spręsti pagyvenusių žmonių gerovės klausimą ateityje, mažėjant mokesčių

---

⁴⁸ Maculevič J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. *Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos*: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 585. ISBN 978-9955-30-022-9.

⁴⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.

mokėtojų ir augant pagyvenusių žmonių skaičiui.⁵⁰ Ši problema, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, sprendžiama šalia einamojo finansavimo pensijų sistemos palaipsniui įvedant pensijų kaupimą.⁵¹ To nedarant, pastebėtina, sustiprėtų būtinybė didinti išėjimo į pensiją amžių ar socialinio draudimo įmokas. Pavyzdžiui, Prancūzijoje pagrindinė pensijų sistemos reformavimo priežastis buvo būtent prastėjantys demografiniai rodikliai bei su tuo susijusios pensijų sistemos finansavimo problemos.⁵²

Kartu, manytina, ji kurta siekiant perkelti dalį „naštos“ nuo valstybinės socialinio draudimo sistemos, argumentuojant vėlgi dirbančiųjų skaičiaus mažėjimu, o pensininkų – didėjimu, solidarumu pagrįstos sistemos iškreipimu, neproporcingumu.

Apibrėžiant asmenų, galinčių dalyvauti pensijų kaupimo sistemoje, ratą, užtenka tiesiog pažymėti, jog tai tuos pačius skiriamuosius požymius atitinkantys asmenys, kurių reikalaujama iš valstybiniu pensijų socialiniu draudimu besidraudžiančiųjų pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, išskyrus asmenis, kurie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus.⁵³ Ar ši sistema pasiteisina ir ar suinteresuoti joje dalyvauti asmenys patenkinti gaunama nauda, turbūt per anksti svarstyti, nes norinčiųjų kaupti pensijas fonduose nuo 2004 metų yra nemažai, tačiau jau pasinaudojusių jų teikiama nauda grąža yra pernelyg nedaug, kad būtų galima daryti tam tikras išvadas.

Visgi galima paanalizuoti keletą aspektų, dėl kurių šios pensijų kaupimo sistemos negalima vadinti tobula ar išbaigta.

Pirma, tai pensijų fonduose kaupti skirtų lėšų ėmimas iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto. Dėl šios priežasties biudžeto lėšos gerokai „apkarpomos“ ir šitaip, be abejonės, nukenčia dabartiniai pensininkai, besirengiantys į pensiją asmenys ir minimalius atlyginimus uždirbantys darbuotojai, – jiems nėra ekonominės naudos skirti dalį savo užmokesčio į privačius kaupimo fondus.⁵⁴ Tuo pačiu pagrindu galima išskirti ir asmenis, gaunančius dėl to nemažą naudą – tai patys pensijų kaupimo fondai ir didelius darbo užmokesčius gaunantys darbuotojai. Taigi tokiu būdu, galima sakyti, iš dalies pažeidžiamas socialinio solidarumo principas.

Antra, tai Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 3 straipsnio nuostata, jog asmenims, pasirinkusiems būti pensijų kaupimo dalyviais, tolesnis dalyvavimas negali būti nutrauktas, dalyviai turi teisę nebent laviruoti tarp skirtingų pensijų kaupimo bendrovių.⁵⁵ Toks „nuosprendis“ su pensijų kaupimo bendrove sudariusiam asmeniui leidžia daryti išvadą, jog vyrauja

---

⁵⁰ *Moterys ir vyrai Lietuvoje (2008 m. katalogas)*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Moterų informacijos centras, 2008, p. 12–14. ISSN 1648-052X.

⁵¹ Kanapickienė R.; Ruseckas A. *Pensijų sistemos kūrimas Lietuvoje*. Vilnius: Tiltai, t. 4(29), 2004, p. 95.

⁵² Bitinas A. *Pensijų sistemos reformos Prancūzijoje*. Vilnius: Tiltai, t. 2(39), 2007, p. 21. ISSN 1392-3137.

⁵³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.

⁵⁴ Maculevič J. *Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeltai amžių sandūroje*. Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 579. ISBN 978-9955-30-022-9.

⁵⁵ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.

dalinis kaupiančiųjų beteisiškumas. Manytina, jog neatitinka protingumo kriterijų tokia nuostata vien dėl to, kad dažniausiai kaupimo bendrovių taisyklėse kaupiančiajam pensiją nesuteikiama jokių garantijų, neaišku, ar investuojant užteks lėšų pačiai kaupimo veiklai užtikrinti, ar asmuo išėjęs į pensiją atgaus investuotus pinigus, tačiau daug mažesnius dėl infliacijos. Pensijų kaupimas privačiuose fonduose yra savotiška rizika, todėl griežtai nustatyti, jog pasitraukimo galimybių iš pasirinkto fondo nėra, galima sakyti, yra asmens teisių varžymas.

Trečia, priskaičiuotų įmokų dalis privatiems fondams iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto yra išskaičiuojama nepriklausomai nuo to, ar į šį biudžetą jos realiai yra sumokėtos. Pavyzdžiui, bankrutuojančių įmonių atveju dažnai asmenys dar būna įdarbinti ir už juos turėtų būti mokamos socialinio draudimo įmokos, tačiau realiai to nedaroma, o privatiems fondams vis tiek pervedama įprasta dalis. Taigi vien socialinio draudimo sistemoje dalyvaujančių ir pensijų privačiuose fonduose nekaupiančių asmenų atžvilgiu yra neteisinga, nes automatiškai mažinamos socialinio draudimo fondo lėšos ir kartu tam tikru požiūriu jie „skriaudžiami“.

Ketvirta, pagal užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimus, kaupimo elementas taip pat neabejotinai didina skirtumą tarp pačių neturtingiausių ir pačių turtingiausių dalyvių pajamų.⁵⁶

Taigi šios dar pakankamai „jaunos“ Lietuvoje sistemos tinkamumas kelia šiokių tokių abejonių, tačiau, manytina, kad tai daugiau yra įgyvendinimo modelio pasirinkimo problemos, veikimo strategijos spragos, kurias pakoregavus, minėti jos trūkumai galėtų būti pašalinti.

2.2.3. Netekto darbingumo pensijų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas

Darbas yra būtinas žmogaus egzistavimo elementas, dažniausiai pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Tačiau kartu tai yra veikla, reikalaujanti iš žmogaus tam tikrų savybių, o pirmiausia – atitinkamos sveikatos. Asmenys gali susirgti ar tapti nelaimingo atsitikimo aukomis. Dėl to jie gali prarasti visas ar dalį savo pajamų, jeigu jiems iki tol reikėjo gyventi iš savo darbo. Socialinio draudimo netekto darbingumo pensija yra tarsi ramstis, galintis kompensuoti šiems asmenims pajamas. Dažniausiai apie nedarbingumą kalbama tik tuo atveju, kai yra įmanoma tiksliai nustatyti, kiek sumažėjo žmogaus galimybė užsidirbti, tai yra kai galima pademonstruoti, jog besikreipiantis asmuo dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo toliau nebegali gauti tokio užmokesčio, kaip tam tikras „etalonas“, tai yra kitas toks pat asmuo, tačiau be sveikatos sutrikimų.⁵⁷ Asmuo, praradęs šią savybę – netekęs darbingumo, atsiduria specifinėje situacijoje, kai nebelieka jo pagrindinio pragyvenimo šaltinio, asmuo nebegali įgyvendinti savo teisės į darbą.

---

⁵⁶ Skučienė D. *Pensijų sistemos poveikis socialinei-ekonominei nelygybei Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005, p. 130.

⁵⁷ Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 71. ISBN 9986-752-34-5.

Todėl netektas darbingumas yra pripažįstamas svarbia socialine rizika, kai asmeniui būtina pagalba. Vidutiniškai kas penktas iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų pensiją gaunantis asmuo yra netekto darbingumo pensijos gavėjas.

Pastebėtina, jog netektas darbingumas glaudžiai susijęs su neįgalumu. Abu šie terminai dar yra pakankamai nauji, todėl būtina juos atskirai analizuoti tam, kad paaiškėtų apdraustųjų šia socialinio draudimo rūšimi rato specifika ir išmokas pretenduojančių gauti asmenų pagrindiniai bruožai. 2005 metų liepos 7 dieną įsigaliojusioje Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo redakcijoje nelieta „invalidumo“ sąvokos, tačiau atsiranda nauja ją pakeitusi alternatyva – „neįgalumas“. Visgi, manytina, jog besąlygiškai tapatinti jų socialinio draudimo netekto darbingumo pensijų sferoje negalima. Dar galiojant senajam terminui, atitinkamai ši išmoka buvo vadinama kitaip – tai invalidumo pensija. Anksčiau moksliniuose darbuose būdavo pateikiama invalidumo pensijos definicija, jog „tai alimentarinio pobūdžio kas mėnesinė išmoka iš fondų, skirtų nedarbingiems asmenims išlaikyti, mokama asmenims, nustatyta tvarka pripažintiems invalidais“⁵⁸. Taigi invalidumas šiuo atveju pripažįstamas teisės į invalidumo pensiją atsiradimo pagrindu. Turint omenyje jau šiandienines realijas atitinkančius analogiškų išmokų apibrėžimus, būtina aptarti tokio teiginio prasmingumą dabar ir analizuoti, ar pateikti buvę bei dabartiniai terminai visgi yra tikrai analogiški.

Pirmiausia reiktų paminėti, jog neįgalus asmuo nebūtinai yra kartu ir nedarbingas. Socialinės apsaugos terminų žodynas neįgalųjį apibrėžia kaip asmenį, turintį fizinių arba (ir) psichikos sutrikimų ir negalintį gyventi įprasto ir normalaus savo amžiaus, lyties, socialinės bei kultūrinės aplinkos žmonių gyvenimo.⁵⁹ Ši definicija pateikiama kaip universali ir asmens būseną analizuojama įvairiose gyvenimo sferose. Tačiau socialinio draudimo pensijų reguliavime svarbus vienas aspektas – ar asmens būseną yra pakankama atlikti įprastas darbinės funkcijas, vadinasi, svarbus darbingumo faktas. Socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją pretenduojantis gauti asmuo – tai tas, kuris negali dirbti savo įprasto darbo dėl tam tikrų fizinių ar psichinių sutrikimų ir todėl praranda galimybę turėti paprastai pagrindinį daugelio žmonių pajamų šaltinį bei nepajėgia užsitikrinti normalaus pragyvenimo lygio.

Neįgalumą kaip tam tikrą specifinę asmens būseną, kaip socialinę riziką, be abejo, galima analizuoti socialinio draudimo ribose, tačiau tik iš dalies, siejant tai su ribota galimybe atlikti darbinės funkcijas. Asmuo, kuriam nustatomas tam tikras nedarbingumo lygis, kai kuriais atvejais gali būti laikomas neįgaliu, tačiau negalima to absoliutinti ir taip įvardinti kiekvieną nedarbingą asmenį. Neįgalumu galima laikyti tik tokius asmens organizmo funkcijų sutrikimus, kurie dažniausiai yra labai ilgi arba neišgydomi, pastovūs. Tuo tarpu netekęs darbingumo asmuo gali būti

---

⁵⁸ Nekrošius I. *Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 79.

⁵⁹ Angele S. *et al.* Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, p. 51. ISBN 9986-806-07-0.

ir laikinai. Svarbiausias kriterijus, lemiantis netekto darbingumo pensijos mokėjimą, yra nustatytas atitinkamas darbingumo lygis, o trukmė priklauso nuo jo kitimo.

Taigi akivaizdu, jog neįgalumo negalima vadinti teisės į netekto darbingumo pensiją atsiradimo pagrindu. Galbūt būtų galima remtis tik dabartiniu socialinio draudimo išmokos pavadinimu ir daryti išvadą, jog teisės gauti šią išmoką atsiradimo pagrindas yra netektas darbingumas, konkrečiau – tai lemia nustatytas darbingumo lygis.

Jau minėtame Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme darbingumo lygis apibrėžiamas kaip asmens pajėgumas įgyvendinti anksčiau įgytą profesinę kompetenciją ar įgyti naują profesinę kompetenciją arba atlikti mažesnės kompetencijos reikalaujančius darbus.⁶⁰ Jis nustatomas įvertinus asmens sveikatos būklę ir galimybes atlikti turimos kvalifikacijos darbus, nereikalaujančius profesinės kvalifikacijos po to, kai yra panaudotos visos galimos medicininės ir profesinės reabilitacijos bei specialiosios pagalbos priemonės.

Atitinkamas nustatytas asmens darbingumo lygis yra viena iš Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo numatomų sąlygų, kurias turi atitikti asmuo, pretenduojantis gauti valstybinio socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją. Be abejo, būtina pažymėti, jog labai svarbu, kokio lygio darbingumą turi asmuo, nes darbingumas gali būti apibrėžiamas procentinėje skalėje nuo 0 iki 100, o priklausomai nuo to, kiek procentų sudaro asmens darbingumas, yra mokama atitinkamo dydžio netekto darbingumo pensija. Tuo pačiu kriterijumi remiamasi ir sprendžiant, ar asmuo apskritai turi teisę tokią išmoką gauti.

Nustatytas darbingumo lygio procentas sąlygoja asmens pripažinimo nedarbingu arba iš dalies darbingu galimybę. Paminėtina, jog įstatymų leidėjas tiksliai nubrėžia ribą tarp darbingo ir iš dalies darbingo asmens: nedarbingu laikomas asmuo, kurį Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba pripažįsta netekusiu 75–100 procentų darbingumo (kitais tariant, jam nustatoma 0–25 procentų darbingumo), o iš dalies darbingu laikomas asmuo, kurį Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba pripažįsta netekusiu 45–70 procentų darbingumo (30–55 procentų darbingumo).

Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nuostatos, apibrėždamos pensijų skyrimą tam tikrais atvejais iš naujo, pamini ir buvusių invalidumo grupių atitikmenis pagal naujus duomenis:

- 1) I grupės invalidai – kaip asmenys, netekę 75–100 procentų darbingumo,
- 2) II grupės invalidams – kaip asmenims, netekusiems 60–70 procentų darbingumo,
- 3) III grupės invalidams – kaip asmenims, netekusiems 45–55 procentų darbingumo.⁶¹

Visgi teisės į ją galiojimas priklauso ir nuo kitų reikalavimų atitikimo. Kaip ir senatvės pensijų mokėjimo atveju, esant šiai socialinei rizikai į pensiją asmuo gali pretenduoti tik tada, jei

---

⁶⁰ Valstybės žinios, 1991, Nr. 36-969.

⁶¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

turi minimalųjį šiai išmokai gauti nustatytą socialinio draudimo stažą – tam tikrą laikotarpį asmuo draudėsi netekto darbingumo socialiniu draudimu.

Minimalusis stažas priklauso nuo asmens amžiaus – kuo asmuo vyresnis, tuo didesnio socialinio draudimo stažo iš jo reikalaujama. Šiuo metu reikalaujama turėti 2 mėnesių socialinio draudimo stažą, kol asmeniui sukanka 22 metai, paskui kasmet didinamas 2 mėnesiais per metus, sukakus 38 metams, minimalus stažas kasmet didinamas šešiais mėnesiais per metus, bet negali viršyti minimalaus stažo, nustatyto senatvės pensijai.⁶² Daugelyje kitų Europos valstybių netekto darbingumo pensijos asmenims yra mokamos kaip ir senatvės pensijos ir tuo pačiu principu, kaip Lietuvoje, tai yra pensijos dydį lemia draudimo stažo trukmė: kuo didesnis socialinio draudimo stažas iki to laiko, kai asmuo tampa nedarbingu arba iš dalies darbingu, tuo bus mokama didesnė pensija.⁶³

Galima daryti prielaidą, jog negalima iš pretenduojančio į netekto darbingumo pensiją asmens reikalauti didesnio minimalaus socialinio draudimo stažo nei numatyto senatvės pensijai gauti, nes tuomet abiejų rūšių socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratui mokamos pensijos prarastų savo tikrąją prasmę.

Tiems asmenims, kuriems senatvės pensijos amžius begaunant netekto darbingumo pensiją sukako iki minėtų pakeitimų, ir kuriems gauti netekto darbingumo pensiją yra naudingiau (ši pensija būtų didesnė už gaunamą senatvės pensiją), turi teisę kreiptis dėl netekto darbingumo pensijos mokėjimo.⁶⁴

Būtina atriboti netekusius darbingumo asmenis nuo laikinai nedarbingais pripažintų asmenų. Pagrindinis elementas, skiriantis šias asmenų grupes yra socialinės rizikos tęstinumas. Paprastai laikinai nedarbingais asmenys yra pripažįstami dėl trumpalaikio nedidelės dalies darbingumo netekimo. Tai yra jau ne netekto darbingumo, o ligos ir motinystės socialinio draudimo dalykas, todėl ir atitinkamos šiais atvejais mokamos išmokos turi skirtingą paskirtį. Išmokos, mokamos netekto darbingumo ir laikino nedarbingumo atvejais, yra pritaikytos skirtingais būdais kompensuoti asmenims prarastas pajamas: pašalpa – laikinai, kol asmuo atgauna darbui tinkamą normalią būseną, pensija atitinkamai ilgą laiką, periodiškai.

Visgi, manytina, nereiktų pamiršti ir šių socialinių rizikų sąsajumo. Užsitęsęs laikinasis nedarbingumas yra prielaida asmeniui būti pripažintam netekusiu darbingumo. Taigi asmens pripažinimas netekusiu darbingumo yra tarsi riba, iki kurios asmuo dar yra laikomas laikinai nedarbingu ir gauna ligos pašalpą.

---

⁶² Ten pat.

⁶³ Europos Komisija. *Bendrijos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės keliaujant po Europos Sąjungą.* – Liuksemburgas: Europos Bendrijos oficialių leidinių biuras, 2000, p. 24. ISBN 9955-9595-0-9.

⁶⁴ Valstybės žinios, 2008, Nr. 127-4833.

Taigi apibendrinant galima apibrėžti, jog asmenų, kuriems priklauso netekto darbingumo pensijos, ratą sudaro bendrus visoms pensijoms gauti nustatytus reikalavimus atitinkantys Lietuvos Respublikos gyventojai, turintys minimalų socialinio draudimo stažą netekto darbingumo pensijoms ir Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingais.

2.2.4. Našlių ir našlaičių pensijų socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas

Vieno žmogaus mirtis gali būti pragyvenimo šaltinio netektis kitiems žmonėms, todėl ji pripažįstama kaip socialinės rizikos veiksnys kitiems jo paliktiems išlaikytiniams.⁶⁵ Našlių ir našlaičių pensijos gavėjai yra tiesiogiai priklausomi nuo asmens, dėl kurio netekimo ši išmoka gali būti mokama, statuso valstybinio socialinio draudimo atžvilgiu. Taigi teisę į šios rūšies socialinio draudimo pensiją galima būtų vadinti išvestine iš paties asmens (maitintojo) teisės į ją.⁶⁶ Todėl natūralu, kad ir sąlygos šiai išmokai gauti yra keliamos abipusės: našliui arba našlaičiui ir mirusiajam (maitintojui). Ir subjektų, pretenduojančių ją gauti, ratas yra dvejopas – našliai ir našlaičiai – jų atžvilgiu keliami reikalavimai taip pat yra skirtingi dėl turimo specifinio statuso.

Kaip ir anksčiau aptartų pensijų rūšių atveju, našlių ir našlaičių pensijų socialinis draudimas neliko atsparus laikui ir iki 1995 metų buvęs terminas maitintojo netekimo pensijos sąvoka pakeista į dabar galiojančią. Tačiau ankstesnė maitintojo netekimo ir dabartinė našlių ir našlaičių socialinio draudimo pensija savo prasme ir paskirtimi yra tokia pati, pasikeičia tik pats šios išmokos pavadinimas. Išlaikančio šeimos narius asmens netekimo esmei apibūdinti įstatymų leidėjas nustato dvi alternatyvas – tai asmens pripažinimas mirusiu arba pripažinimas nežinia kur esančiu.⁶⁷

Šeimos maitintojas yra asmuo, pragyvenantis iš savo pajamų ir išlaikantis šeimą.⁶⁸ Jei toks asmuo apdraustas valstybiniu socialiniu draudimu, tai kartu jis yra vienas iš subjektų, sudarančių prielaidas savo šeimos nariams gauti tam tikras pajamas iš Valstybinio socialinio draudimo fondo, jam mirus ir tuo pačiu netekus pagrindinio pragyvenimo šaltinio.

Taigi pirmasis reikalavimas – kad našlys būtų įgijęs teisę gauti netekto darbingumo ar senatvės pensiją arba faktiškai vieną iš jų gautų.

Antrasis – bendra sąlyga visoms socialinio draudimo pensijoms – atitinkamas konkrečiai asmens gaunamai pensijai socialinio draudimo stažas. Šią sąlygą būtina plačiau aptarti dėl tam tikrų jos specifinių bruožų. Formaliai tam, kad asmuo galėtų turėti teisę į našlio pensiją, įstatymas reikalauja ne našlio, bet mirusiojo arba pripažinto nežinia kur esančiu sutuoktinio atitinkamo

---

⁶⁵ Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 67. ISBN 9986-752-34-5.

⁶⁶ Nekrošius I. *Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 96.

⁶⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

⁶⁸ Angele S. *et al. Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, p. 85. ISBN 9986-806-07-0.

socialinio draudimo stažo. Tačiau iš kitos pusės, išvelgtinas ir netiesioginis socialinio draudimo stažo reikalavimas pačiam našliui. Tokią prielaidą galima daryti pagal pirmosios, anksčiau paminėtos sąlygos teisei į našlio pensiją prasmę. Į ją asmuo turi teisę pretenduoti tik esant dar bent vienai iš dviejų papildomų socialinių rizikų, dėl kurių gauna išmokas iš socialinio draudimo fondo biudžeto: kaip jau minėta, turi būti įgijęs teisę į netekto darbingumo pensiją arba į senatvės pensiją. Vadinas, našlys neišvengiamai irgi privalo turėti tam tikrą socialinio draudimo stažą, kadangi jis reikalingas ir pensijų, ir netekto darbingumo pensijoms gauti.

Tiesiogiai su našlių ir našlaičių socialinio draudimu susijusi asmenų grupė yra mirusiojo arba pripažintojo nežinia kur esančių šeimos nariai, netekę juos išlaikančiojo asmens. Kaip pagrindinę bendrąją sąlygą teisei į našlių ir našlaičių pensiją atsirasti įstatymų leidėjas įvardija atitinkamą tų šeimos narių statusą.

Našlė arba našlys yra sutuoktinio netekęs asmuo, tačiau į socialinio draudimo sferą jie patenka tik tokiu atveju, jei yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais. Pastebėtina įdomi tendencija, kad anksčiau, kai dar egzistavo tradicija ir įsitikinimas, jog šeimą išlaikyti privalo vyras, našlės pensija buvo labai populiarus ir dažnas reiškinys, o našlio pensija pasitaikydavo retai – kai vyras nebent dėl silpnos sveikato negalėdavo užtikrinti šeimos išlaikymo. Apskritai maitintojo netekimo pensijas daugiausia gaudavo našlaičiai, našlių teisė į tokias išmokas būdavo retenybė. Tik tuo atveju, kai našlys buvo visiškai išlaikomas sutuoktinio ir po sutuoktinio netekimo neturėjo teisės į jokią kitą pensiją, galėdavo pretenduoti į maitintojo netekimo pensiją.⁶⁹

Tokia nelygybė lyties atžvilgiu pasitaiko dar kai kuriose šalyse, tačiau labai retai, paprastai dabar tokios išmokos mokamos vienodomis sąlygomis abiem sutuoktiniams.⁷⁰

Sutuoktinio netektis įstatymų leidėjo nėra pripažįstama tokiu veiksmu, kurio vien paties fakto pakaktų, kad asmuo būtų vienareikšmiškai laikomas patekusių į socialinės rizikos situaciją, kai reikalingas socialinės apsaugos įsikišimas ir pagalba. Našlių pensijai gauti yra nustatomi dar keli papildomi reikalavimai. Manytina, jog tai yra gana logiškas ir protingumo kriterijus atitinkantis požiūris. Dabartinėje emancipuotoje visuomenėje yra susiformavęs požiūris, jog kiekvienas suaugęs vyras ir moteris privalo savo darbu užsidirbti lėšų pragyvenimui, o susitarimas dėl darbo pasidalijimo šeimoje neturi daryti įtakos visuomenės išpareigojimams. Todėl galima sutikti, kad asmuo, netekęs sutuoktinio, be abejo, patiria tam tikrą šoką ir emociniame, ir finansiniame lygmenyje. Tačiau, jei likęs sutuoktinis yra darbingas, ši situacija yra laikina ir po tam tikro prisitaikymo laikotarpio, jis pajėgus susirasti darbą ir užsitikrinti pajamas pragyvenimui savarankiškai.

---

⁶⁹ Nekrošius I. *Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 96.

⁷⁰ Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 67. ISBN 9986-752-34-5.

Taigi Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas nubrėžia našlio ar našlės statuso ribas, kada jie jau yra pripažįstami patenkančiais į socialinės rizikos sferą. Į našlių pensiją asmenys gali pretenduoti tik jei atitinka dvi sąlygas:

1) yra sukakę senatvės pensijos amžių, nepaisant to, koks jų amžius buvo sutuoktinio mirties metu;

2) pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, jei atitinka vieną iš šių sąlygų:

a) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki sutuoktinio mirties arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais per 5 metus po sutuoktinio mirties;

b) buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais tuo metu, kai slaugė namuose mirusiojo vaikus ar įvaikius iki 18 metų, pripažintus neįgaliaisiais, taip pat mirusiojo vaikus ar įvaikius, kuriems nustatyta 75–100 procentų netekto darbingumo, jeigu jie buvo pripažinti neįgaliaisiais iki jiems sukankant 18 metų.⁷¹

Našlystė išskirtinai daugiausia tarp pagyvenusių asmenų paplitęs reiškinys, todėl įstatymų leidėjo sprendimas nustatyti našlių pensijos gavimo galimybę nuo to momento, kai asmuo sukanka senatvės pensijos amžių, galėtų būti vertintinas teigiamai. Senatvės pensijos amžius yra ta riba, nuo kurios asmuo yra laikomas dėl senyvo amžiaus nebegalinčiu užsidirbti pakankamai lėšų. Našlystė tokio asmens padėtį dar labiau sunkina, nes sutuoktinio netekimas sąlygoja mažesnes pragyvenimo lėšas, o senyvas amžius – jau ir nebegalėjimą jomis pasirūpinti savarankiškai. Taigi šių dviejų faktorių paveiktas asmuo, įstatymų leidėjo nuomone, turi turėti teisę į atitinkamą specifinį išlaikymą. Jį garantuoja socialinis draudimas, suteikdamas galimybę gauti ir senatvės, ir našlių pensijas vienu metu.

Antra sąlyga susijusi su našlių darbingumo lygiu. Asmuo, tapęs našliu ir esantis arba vėliau tapęs nedarbingu ar iš dalies darbingu, turi teisę gauti našlių pensiją, tačiau su jau minėtomis keliomis išimtimis ir papildomais reikalavimais.

Kartu Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas numato ir išimtis, ribojančias teisę patekti į našlių pensijas pretenduojančių gauti asmenų ratą:

1) kai asmuo susituokia antrą kartą;

2) kai sutuoktiniai nesusilaukė vaikų ir gyveno santuokoje mažiau nei vienerius metus iki vieno iš sutuoktinio mirties.⁷²

Abiem atvejais, manytina, išimtis įstatymų leidėjas nustato dėl to, jog našlių pensija kuo labiau atitiktų tikrąją savo paskirtį. Pirmuoju, asmeniui susituokus dar kartą, galima sakyti, netiesiogiai, tačiau nelieka buvusių praradimų, asmuo vėl įgyja sutuoktinio statusą, prarasdamas našlio, taigi kartu išnyksta ir socialinės rizikos egzistavimo faktas.

---

⁷¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

⁷² Ten pat.

Antruoju atveju nustatyta išimtis iš dalies galėtų būti ginčijama dėl savo konkretumo. Vienerių metų asmenų gyvenimo santuokoje termino apibrėžimas yra pernelyg tiksliai numatytas, nes našlių pensijomis garantuota teisė į prarastą išlaikymą netekusiems sutuoktinio asmenims, manytina, negali būti priklausoma nuo konkrečiai apibrėžto gyvenimo santuokoje laikotarpio. Kiekviena gyvenimo situacija yra individuali, o turint omenyje šiuolaikinėje visuomenėje susiklosčiusias naujas tradicijas, pastebėtina, kad asmenys dažnai ilgą laiką gyvena partnerystėje, bendrai tvarkydami savo buitį. Dėl šių priežasčių negalima nepagrįstai ir vienareikšmiškai nustatyti, jog mažiau nei vienerius metus santuokoje pragyvenę asmenys negali turėti tokių pat teisių kaip asmenys, gyvenantys santuokoje, pavyzdžiui, dvejus metus.

Visgi našlių pensijų socialinio draudimo reguliavimas sukelia nemažai prieštaravimų. Painiava su našlių pensijomis atsirado prieš keliolika metų. Pagrindiniai ginčai vyko dėl šių išmokų nevienodumo, kartu daugelio mokslininkų buvo keliamas klausimas, ar tokia pensijos rūšis apskritai yra reikalinga bei atitinka pensijos kaip socialinio draudimo išmokos tikrąją prasmę. Praktiškai visą valstybinio socialinio draudimo gyvavimo Lietuvoje laikotarpį buvo siekiama vienodinti gaunamas našlių pensijas.⁷³ Šiuo metu Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas nustato vienodą našlių pensijos dydį – 70 litų, nepriklausomai nuo to, kuriuo metu asmuo tapo našliu.

Apibendrinant galima pridurti, jog turint omenyje tai, kad našlių pensijos yra skirtos užtikrinti sutuoktinio prievolės tęstinumą išlaikyti kitą sutuoktinį, asmens sumokėtos įmokos į socialinio draudimo fondą yra tikėjimasis paramos ateityje ir galbūt galėtų pasiteisinti jo sutuoktinio rėmimu mirties atveju, kai jis pats neturėjo galimybės pasinaudoti solidarumu grindžiamos sistemos grįžtamąja nauda.

Kita asmenų, patenkančių į našlių ir našlaičių pensijų socialinio draudimo sferą, grupė yra našlaičiai – mirusio arba nežinia kur esančiu pripažinto asmens vaikai ar įvaikiai. Ši socialinė rizika, manytina, yra viena jautriausių sričių, kurias apima socialinio draudimo sistema, todėl neabejotinai svarbi ir reikalinga. Įstatymų leidėjas, nustatydamas tam tikrus kriterijus, kuriuos turi atitikti asmenys, netekę vieno arba abiejų tėvų, garantuoja našlaičių išlaikymą tuo laikotarpiu, kuriuo jis yra labiausiai reikalingas.

Našlaičių pensijos skiriamos, jeigu šios pensijos gavėjas dar neturi 18 metų arba jau turi, bet buvo pripažintas neįgaliuoju iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingas ar iš dalies darbingas, arba mokosi aukštųjų, profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose. Visiems mirusiojo vaikams arba įvaikiams, turintiems teisę gauti našlaičių pensiją, skiriama viena pensija.⁷⁴

---

⁷³ Lazutka R. *Pensijų sistemų raida Lietuvoje*. Vilnius: Filosofija. Sociologija. 2007, t. 18. Nr. 2, p. 80.

⁷⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781.

Vaikas, netekęs vieno arba abiejų tėvų, patenka į socialinės rizikos grupę, todėl jam būtina pagalba – išlaikymą – privalo garantuoti socialinis draudimas, mokėdamas našlaičiui pensiją, sąlygotą jo vieno arba abiejų tėvų socialinio draudimo stažo. Našlaičiai paprastai neturi jokios galimybės užsitikrinti būtinųjų poreikių patenkinimo savarankiškai, kol yra nepilnamečiai arba pilnamečiai, bet nedarbingi. Taigi, kaip ir našlių atveju, nustatomas tam tikro amžiaus ir sveikatos būklės kriterijus, nuo kurių priklauso teisės į pensiją galiojimas.

Panašūs reikalavimai yra numatomi daugelyje Europos valstybių, kurios savo socialinio draudimo sistemose įgyvendina našlaičių rėmimą. Pavyzdžiui, Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, našlaičių pensijos mokamos iki tol, kol vaikui sueina 18 metų. Jei našlaitis mokosi aukštojoje, profesinėje ar kitoje mokykloje dieniniame skyriuje, taip pat jei tam tikros institucijos nustato, kad asmuo nėra pajėgus dėl fizinės, protinės negalios, našlaičio pensiją asmuo gauna, kol jam sukanka 27 metai.⁷⁵ Taigi remiantis kitų valstybių praktika, galima daryti išvadą, jog įstatymų leidėjo sprendimas nustatyti tokius laikotarpius, kai manoma, jog našlaičiui išlaikymas yra pats reikalingiausias, yra logiškas ir proporcingas šios socialinės rizikos grupės asmenų poreikiams.

2.3. Ligos ir motinystės socialiniu draudimu draudžiami asmenys

Dar viena ne mažiau svarbi socialinio draudimo rūšis – ligos ir motinystės socialinis draudimas – skirta socialinio draudimo pašalpų pavidalu kompensuoti šiuo draudimu apdraustiems asmenims prarastų pajamų dalį todėl, kad pertraukia savo darbinę veiklą dėl vaikų gimimo ir jų priežiūros, susirgę, slaugydami savo šeimos narį ar dalyvaudami profesinės reabilitacijos programoje.⁷⁶ Ligos ir motinystės socialinis draudimas yra praktiškai vienintelė terpė, kur socialinė apsauga garantuoja nuoseklų kelių sričių – šeimos ir darbo bei ligos ir darbo – derinimą ir įgyvendinimą. Šios socialinio draudimo rūšies neabejotiną svarbą ir aktualumą rodo ir aktyvios diskusijos, dažni pokyčiai įstatymų leidyboje, vis lojalesnių dirbantiems ir kartu auginantiems vaikus asmenims sąlygų suteikimas, nuolatinis jų rėmimas ir palaikymas.

Iš socialinio draudimo fondo biudžeto ligos ir motinystės socialiniam draudimui skirtų lėšų mokamos:

- 1) ligos pašalpos;
- 2) profesinės reabilitacijos pašalpos;
- 3) motinystės pašalpos;
- 4) tėvystės pašalpos;

---

⁷⁵ Hommel H.; Peters H. *Sozialgesetzbuch: allgemeiner Teil mit ergänzenden Vorschriften, einer erläuternden Einführung, Anmerkungen und Verweisungen*. Stuttgart: W. Kohlhammer Deutscher Gemeindeverlag, 1975, § 48. ISBN 3-17-001825-6.

⁷⁶ Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

5) motinystės (tėvystės) pašalpos.⁷⁷

Kiekvienai paminėtai ligos ir motinystės išmokos rūšiai būdinga atskira, individualius požymius turinčių, apdraustų konkrečiai išmokai asmenų grupė. Ji, taip pat ir šiuo metu daug permainų patyręs į visą privalomo ligos ir motinystės socialinio draudimo sistemą patenkančių asmenų ratas, svarbiausi pokyčiai, to tikslai, teigiamos ir neigiamos pusės, bus aptariama šioje darbo dalyje.

Šiuo metu, po 2009 metų sausio 1 dieną įsigaliojusių pakeitimų, ligos ir motinystės socialiniu draudimu privalomai draudžiami šie asmenys:

1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai) ir asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas;

2) valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai (išskyrus statutinius valstybės tarnautojus), deleguoti asmenys, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys.

3) savarankiškai dirbantys asmenys (išskyrus tuos, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimus), tai yra, individualių įmonių savininkai, ūkinių bendrijų nariai, ūkininkai ir jų partneriai, taip pat advokatai, advokatų padėjėjai, notarai bei antstoliai;

4) asmenys, gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba veiklos pagal autorines sutartis.⁷⁸

Lyginant dabartinę ir prieš paskutinius pakeitimus buvusią situaciją, galima pastebėti, jog draudžiamų asmenų ratas išplėstas praktiškai maksimaliai, įtraukti beveik visi ekonomiškai aktyvūs Lietuvos gyventojai. Iki tol buvo draudžiami tik asmenys, dirbantys pagal darbo sutartį, valstybės tarnautojai, pareigūnai ir politikai – pirmose dviejose asmenų grupėse išvardyti asmenys. Tolesnės dvi grupės yra naujai privalomai draudžiami socialiniu draudimu asmenys. Anksčiau jie turėjo tik teisę draustis savanoriškai.

Reikėtų paminėti, jog šių asmenų įtraukimas į ligos ir motinystės socialiniu draudimu draudžiamųjų ratą nėra absoliutus, – ne visi paminėti asmenys draudžiami nuo visų socialinių rizikų, kurias apima ligos ir motinystės socialinis draudimas. Tokia išimtis ir paliečia būtent naujuosius apdraustuosius, konkrečiau – savarankiškai dirbančius asmenis, išskyrus tuos, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimus, advokatus, advokatų padėjėjus, notarus, antstolius, gaunančiuosius pajamas iš sporto ar atlikėjo veiklos, iš draudėjo, su kuriuo jie nesusiję darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, kurie privalomai draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu, kai draudžiama tik motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės)

---

⁷⁷ Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-284.

⁷⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.

išmokoms gauti. Kodėl padaryta būtent tokia išimtis šiems asmenims, sunku nuspėti, tačiau galima prielaida, jog dėl jų darbo neapibrėžtumo, nepastovumo ir komplikuošto darbo laiko apskaičiavimo gana sunku vykdyti tokių asmenų kontrolę, kad galėtų būti užtikrinamas skaidrus jų dalyvavimas ligos ir motinystės socialinio draudimo srityje, turint omenyje su liga susijusius atvejus.

Įtraukiant naujus asmenis į socialinio draudimo sistemą, kaip jau minėta, buvo siekiama subalansuoti socialinio draudimo fondo biudžetą bei numatyti papildomas socialines garantijas tam tikroms asmenų grupėms. Tačiau kalbant apie papildomų lėšų surinkimą į šį biudžetą pamirštama, kad bus gaunamos ne tik papildomos pajamos iš naujų draudžiamųjų asmenų grupių, bet tuo pačiu atsiras ir papildomų išlaidų skiriant ir mokant motinystės (tėvystės) pašalpas šiems asmenims. Toliau analizuojant sieki tokiu būdu išvengti labai žybaus socialinio draudimo fondo biudžeto nuosmūgio, aptartinas politinių sprendimų suderinamumas su socialinio draudimo principais.

Ligos ir motinystės socialiniu draudimu apdraustųjų rato išplėtimo aiškinimas socialinio draudimo fondo biudžeto balansavimu gali būti kritikuojamas kalbant apie jo lėšų neproporcingą skirstymą tam tikroms asmenų grupėms. Visų socialinio draudimo išmokų principas – dalinis prarastų darbo pajamų kompensavimas. Todėl jos ir siejamos su įmokomis arba darbo užmokesčiu. Tačiau kartais socialinis draudimas dažnai tarsi sutapatinamas su socialinės paramos sistema. Pavyzdžiui, gimus dvynukams, motinystės pašalpa dvigubinama, trynukams – trigubinama, nors nepriklausomai nuo to, kiek gimė vaikų, motina prarado pajamas iš vieno ir to paties darbo. Taip pažeidžiamas socialinio draudimo principas dėl prarastų pajamų kompensavimo. Manytina, paramos šeimai arba demografinė politika yra daugiau valstybės, o ne socialinio draudimo atsakomybės lygmuo. Paramos sistema gali dvigubinti ar trigubinti šias išmokas, bet jos turi būti mokamos iš valstybės arba savivaldybių biudžetų, kaip ir socialinės išmokos mažas pajamas gaunančioms šeimoms, o šiuo metu tokią „prievolę“ turi Valstybinio socialinio draudimo fondas.

Apdraustųjų rato išplėtimas, manytina, ne tik neišspręs paminėtos problemos, o galbūt net apsunkins. Jau ir taip pakankamai nemaža socialinio draudimo fondo biudžeto „našta“, manytina, nevisiškai tikslingai jam priskirta, dar padidėja, taigi ir biudžeto subalansavimo klausimo sprendimas ne tiek įgyvendinamas, kiek tampa dar labiau komplikuošas.

2006–2008 metais, kaip priežastį nurodant gimstamumo skatinimą ir šalies demografinės situacijos gerinimą, motinystės (tėvystės) pašalpų reguliavimas buvo keičiamas nustatant palankesnes pašalpų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, didesnius pašalpų dydžius. Nuo 2008 metų sausio 1 dienos Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimais ir papildymais⁷⁹:

– pratęstas motinystės (tėvystės) pašalpos mokėjimo laikas iki dviejų metų, už pirmus metus mokant 100%, o už antrus metus – 85% kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpą;

---

⁷⁹ Valstybės žinios, 2007, Nr. 132-5346.

– padvigubintos (patrigubintos) motinystės bei motinystės (tėvystės) pašalpos asmenims, auginantiems dvynukus, trynukus;

– asmenims, auginantiems vaikus – pametinius, tuo pat metu mokamos motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpos.

Igyvendinus atitinkamus sprendimus, išaugo motinystės bei motinystės (tėvystės) pašalpų gavėjų ratas, jiems mokamų pašalpų dydis bei priskaičiuotų minėtoms pašalpoms mokėti pinigų sumos. Svarstyta, ar tokie sprendimai yra suderinami su dabartine visoje šalyje ir konkrečiai valstybinio socialinio draudimo fondo biudžete vyraujančia situacija. Pateiktini keli teiginiai, aptariantys maksimalaus ligos ir motinystės socialinio draudimo subjektų rato išplėtimo ir dabar galiojančių išmokų mokėjimo sąlygų suderinamumą.

Palyginus 2008 ir 2007 metus, šalyje motinystės pašalpos gavėjų skaičius išaugo 5,2 %. Net 54,8 % išaugo priskaičiuota suma šioms pašalpoms, kuri 2008 metais sudarė 217,1 mln. litų, vidutinis vienos dienos pašalpos dydis padidėjo 36 % ir sudarė 93,7 litų. Pavyzdžiui, vidutinis mėnesinis motinystės (tėvystės) pašalpų iki vienerių metų skaičius, palyginus 2008 metus ir 2007 metus, padidėjo 19 %, pašalpoms priskaičiuota suma per 2008 metus išaugo net 75,5 % ir sudarė 487,3 mln. litų.⁸⁰

Išanalizavus mokėtų motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų dydžio bei priskaičiuotų šioms pašalpoms mokėti išlaidų kitimą, palyginant 2007 metų ir 2008 metų duomenis, akivaizdu, kad ženkliai išaugo išmokamų motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų sumos. Priskaičiuota motinystės pašalpų suma per minėtą laikotarpį išaugo 60,7 %, vidutinis pašalpos dydis – 33,6 %.

Kalbant apie apdraustųjų draudžiamųjų pajamų ženklų padidėjimą, pastebėtini atvejai, kai šios pajamos darbdavio ir apdraustojo susitarimu didėja prieš nėštumo ir gimdymo, vaiko priežiūros atostogas. Pavyzdžiui, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyriuje 2008 metų trečiojo ketvirčio ataskaitoje apie draudžiamųjų pajamų padidinimą pateikiama 760 atvejų, iš kurių net 300–350 kelia būtent tokių abejonių, vadinasi, apie 15 % motinystės (tėvystės) pašalpų skiriama iš specialiai padidintų draudžiamųjų pajamų.⁸¹

Vadinasi, galima išvelgti apdraustųjų asmenų draudžiamųjų pajamų nepagrįsto didinimo tendenciją, kai darbdavys ir darbuotojai, esant tam tikroms aplinkybėms, susitaria dėl ženklaus darbo užmokesčio padidinimo prieš nėštumo ir gimdymo bei vaiko priežiūros atostogas, siekiant asmeninės naudos. Šiuo atveju, valstybinis socialinis draudimas, kaip socialinės apsaugos sistemos dalis, garantuojantis apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimos nariams pajamų kompensavimą (ligos, nėštumo ir gimdymo atostogų metu ir pan.), praranda prasmę, nes kai

---

⁸⁰ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikla 2007 metais. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2008, p. 14–17. ISSN 1822-5381.

⁸¹ Perminienė L. *Motinystė kaip verslas*. Vilnius: Žinokime. Nr. 24. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2009, p. 2.

kurie apdraustieji, žinodami, kad apdraustųjų asmenų išmokų dydis priklauso nuo asmenų draudžiamųjų pajamų, pažeisdami vieną iš pagrindinių teisės principų – neleistinumą piktnaudžiauti teise principą, daro žalą kitiems asmenims. Tokiais atvejais motinystė tampa verslu. Turint omenyje tai, jog maksimaliai buvo išplėstas galinčiųjų turėti tokias socialines garantijas asmenų ratas, toks piktnaudžiavimas neišvengiamai turėtų dar labiau suaktyvėti. Tuo labiau, kai savarankiškai dirbančių asmenų (pavyzdžiui, nesusijusių darbo santykiais kūrybinių darbuotojų) kontrolė, siekiant išaiškinti realius piktnaudžiavimo teisėmis atvejus, gali būti itin sudėtinga.

Jei esant pertekliniam socialinio draudimo fondo biudžetui buvo pereita prie geresnių sąlygų suteikimo minėtos kategorijos asmenims, manytina, jog ekonominei padėčiai sunkėjant, gana logiška vėl keisti šias sąlygas, grįžti prie prieš tai buvusio reglamentavimo ar galbūt dabartinį pritaikyti prie realios socialinio draudimo fondo biudžeto būklės. Tai kartu galėtų pasitarnauti kaip racionalus sprendimas, siekiant bent minimaliai „užglaistyti“ socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų trūkumą.

Kaip dalinę išeitį iš tokios situacijos jau galima paminėti teigiamai vertintinus pokyčius griežtinant pašalpų skyrimo ir mokėjimo sąlygas. Nustatytas ilgesnis ligos ir motinystės draudimo laikotarpio reikalavimas teisei į motinystės (tėvystės) pašalpas įgyti, pašalpos apskaičiuojamos atsižvelgiant į asmens draudžiamųjų pajamų sumą (nuo 2009 metų liepos 1 dienos – dvylikos kalendorinių mėnesių, buvusių prieš nėštumo ir gimdymo, tėvystės arba vaiko priežiūros atostogų pradžios mėnesį). Abejotina, kad šalies demografinė situacija gali būti išspręsta vien motinystės bei motinystės (tėvystės) pašalpų didinimu ar šios rūšies socialinio draudimo subjektų rato didinimu. Manytina, jog nėra teisinga sudaryti daug palankesnes sąlygas tik vienai apdraustųjų grupei, tai yra asmenims, auginantiems vaikus, kai, pavyzdžiui, pensijų mokėjimo ateitis yra gana neaiški.

Kalbant apie ligos socialinį draudimą, taip pat galima išvelgti tam tikrus piktnaudžiavimus ir labai didelę jų dažnėjimo tikimybę išsiplėtus juo draudžiamų asmenų ratui.

Ligos pašalpa už pirmas dvi dienas turi būti nuo 80 iki 100 procentų kompensuojamo darbo užmokesčio ir ją moka darbdavys. Nuo trečiosios dienos ligos pašalpa sudaro 85 procentų kompensuojamo darbo užmokesčio, mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.

Anksčiau, dar prieš išplečiant apdraustųjų ratą, periodiškai išaiškėjant tam tikriems piktnaudžiavimo atvejams gaunant ligos pašalpas, buvo stiprinta laikinojo nedarbingumo pažymėjimų išdavimo pagrįstumo kontrolė. Vyraujant dabartinei situacijai, kai nedarbo lygis vis didėja, tokių piktnaudžiavimų skaičius, manytina, turėtų augti vis labiau. Pastebėtina tendencija, kad esant sunkesnei ekonominei šalies situacijai, didėjant nedarbo lygiui ar darbdaviams vėluojant išmokėti darbuotojams darbo užmokesčius dėl smarkiai pablogėjusios finansinės padėties, pasirinkti fiktyvią ligą ir gauti išmokas iš socialinio draudimo fondo biudžeto kartais kaip geresnę alternatyvą

darbuotojams gali rekomenduoti net patys darbdaviai. Tačiau tai tik pasvarstymai, galbūt iš dalies galintys paaiškinti dabartinį laikinojo darbuotojų nedarbingumo atvejų pagausėjimą.

Taip pat galima paminėti, jog skaidrus socialinio draudimo įgyvendinimas vyksta su kontrole vykdančių institucijų pagalba. Visgi turi būti sudaromos palankios sąlygos šiai kontrolei vykdyti. Pastebėtina, kad savarankiškai dirbančių asmenų darbo veiklos pobūdis leidžia jiems savarankiškai planuoti savo darbą, jo būdus, terminus. Taigi šių asmenų kontrolės ligos atveju užtikrinimas, manytina, yra komplikuoatas.

Apibendrinant, galima pasakyti, jog aptartas maksimalus apdraustųjų rato išplėtimas, turint omenyje ligos ir motinystės socialinį draudimą, vertintinas kritiškai. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo naujausius pakeitimus vertinant kaip priemones siekiant balansuoti socialinio draudimo fondo biudžetą, reikia pripažinti, kad visgi greičiausiai tuo buvo siekiama vien tik surinkti kuo daugiau papildomų lėšų į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Ir tai, akivaizdu, daroma nepaisant to, kad daliai įmokas privalomai turinčių mokėti asmenų dalyvavimas socialinio draudimo sistemoje nėra reikalingas (tai rodo savanoriško socialinio draudimo nepopuliarumas tuo metu, kai asmenys nebuvo privalomai draudžiami) arba jie niekada neturės galimybių tuo pasinaudoti (pavyzdžiui, kūrybinių darbuotojų atveju, dėl jų vykdomos veiklos ypatumų) teise į išmokas.

2.4. Nedarbo socialiniu draudimu draudžiami asmenys

Asmenys, kurie užsitikrina pragyvenimą iš apmokamo darbo, tačiau jo netenka arba negali susirasti, tampa priklausomais nuo kompensuojamųjų pajamų. Dėl to socialinio draudimo sistemoje egzistuoja nedarbo draudimo išmokos. Iš esmės nedarbas gali būti laikomas socialine rizika ir leisti gauti bedarbio pašalpą pagal draudimo nuo nedarbo schemą tik tuomet, kai apmokamo darbo nebuvimas nepriklauso nuo individualaus asmens pasirinkimo. Visiškai logiška būtų manyti, kad pagrindinė sąlyga teisei gauti išmoką yra ta, jog nedarbas yra nesavanoriškas ir ne paties asmens inicijuotas.⁸²

Dėl vis sudėtingesnės ekonominės situacijos šalyje, nedarbo lygio kitimas įgyja vis didesnį pagreitį, Lietuvos darbo biržos duomenimis šiuo metu bedarbių skaičius Lietuvoje siekia 200 tūkstančių.⁸³ Remiantis Statistikos departamento pranešimu apie gyventojų užimtumo tyrimo duomenis, nedarbo lygis šalyje pradėjo didėti nuo 2008 metų vidurio. Ketvirtąjį 2008 metų ketvirtį nedarbo lygis siekė 7,9 proc. ir buvo 2 procentiniais punktais didesnis nei trečiąjį tų metų ketvirtį ir beveik dukart didesnis nei prieš metus. Natūralu, kad šiai socialinei rizikai įsivyravus, tai tiesiogiai

---

⁸² Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p.78–79. ISBN 9986-752-34-5.

⁸³ 3 priedas. Lentelė „Nedarbo lygis Lietuvoje 2006–2009 metais“.

įtakoja ir socialinio draudimo sistemą, kurioje reguliuojamas asmenų socialinis draudimas nuo nedarbo, surenkamos įmokos, tvarkoma apdraustųjų apskaita ir kontrolė, užtikrinamas išmokų mokėjimas esant draudiminiams įvykiams.

Tokie pokyčiai kartu įtakoja ir šios rūšies socialinio draudimo sistemoje dalyvaujančių asmenų ratą. Turint omenyje neseniai labai išplėstą apdraustųjų ratą, galima pastebėti, jog šie pakeitimai nepalietė nedarbo socialinio draudimo srities. Kitaip tariant, į kitomis socialinio draudimo rūšimis apdraustųjų ratą įtraukus ūkininkus, laisvųjų profesijų atstovus, kitus savarankiškai dirbančius asmenis (išskyrus asmenis, kurie verčiasi individualia veikla turėdami verslo liudijimą), sportininkus, menininkus, atlikėjus ir netgi asmenis, gaunančius pajamas pagal autorines sutartis, net jei tai nėra jų pagrindinė ar vienintelė veikla, nedarbo socialinio draudimo tokio pobūdžio pakeitimai nepalietė.

Nedarbo socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų ratas nuo pat Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymo⁸⁴ priėmimo keitėsi gana nežymiai. Nuo 2005 metų sausio 1 dienos jis papildytas vidaus sistemos pareigūnų (Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento bei jiems pavaldžių įmonių ir įstaigų pareigūnų)⁸⁵, taip pat nesukakusių senatvės pensijos amžiaus nedirbančių valstybės tarnautojų ar profesinės karo tarnybos karių sutuoktinių, gyvenančių kartu su jais užsienyje tarnybos metu⁸⁶, privalomu socialiniu draudimu nuo nedarbo. Nuo 2008 metų sausio 1 dienos į apdraustųjų ratą įtraukiami asmenys (šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų arba tėvių), nustatyta tvarka paskirti vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų, taip pat nesukakę senatvės pensijos amžiaus asmenys (vienas iš tėvų, tėvių ar paskirtas globėju), slaugantys namuose neįgalų, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (tėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju ar rūpintoju, nurodytą neįgalų asmenį. Manytina, tokie pakeitimai išties buvo logiški ir reikalingi, turint omenyje tai, kad į nedarbo socialinio draudimo sferą priimti asmenys, patenkantys arba į ypatingos socialinės rizikos grupę (pavyzdžiui, auginantieji vaiką iki trejų metų ar slaugantieji neįgalų), kuriems tokio pobūdžio socialinės garantijos yra gana svarbios.

Tokią vangią šia socialinio draudimo rūšimi apdraustųjų rato kaitą sunku paaiškinti, galima tik samprotauti, kad galbūt tai lemia tikslingam nedarbo draudimo išmokų mokėjimui būtina labai kruopšti asmens socialinio draudimo stažo ir draudžiamųjų pajamų apskaita. Dėl šios priežasties sprendimas nedarbo socialinio draudimo srities neliesti pakeitimais, kurie smarkiai įtakojo kitomis socialinio draudimo rūšimis apdraustųjų skaičiaus padidėjimą, gali būti vertintinas teigiamai. Manytina, savarankiškai dirbantieji, kūrybiniai darbuotojai ar asmenys, užsiimantys atlikėjo ar sporto veikla, būtent ir patenka į tą kategoriją asmenų, kurių apskaita ir kontrolė gali būti

---

⁸⁴ Valstybės žinios, 2004, Nr. 4-26.

⁸⁵ Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6300.

⁸⁶ Valstybės žinios, 2004, Nr. 188-6997.

sudėtingesnė nei, pavyzdžiui, dirbančiųjų pagal darbo sutartis. Taip pat apdrausiųjų nedarbo socialiniu draudimu rato išplėtimas šiuo metu, kai ekonominės šalies situacijos įtakojamas nedarbo lygis kyla dideliu greičiu, būtų neprotingas sprendimas socialinio draudimo fondo biudžeto atžvilgiu, kai jo padėtis ir taip yra pakankamai neaiški. Skirtingai nei apdraustųjų ratas, išmokų gavėjų skaičiaus didėjimas šiuo metu ypatingai suaktyvėjęs ir tai kartu pateikia nemenką išbandymą socialinio draudimo fondo biudžetui ir socialinį draudimą nuo nedarbo organizuojančioms įstaigoms.

Būtina paminėti ir tam tikrą specifinį bruožą nedarbo socialinio draudimo įgyvendinimo procedūroje. Priešingai nei anksčiau aptartų socialinio draudimo rūšių atveju, ne visos funkcijos vykdant nedarbo socialinį draudimą yra priskiriamos Valstybinio socialinio draudimo fondui. Nedarbo draudimo išmokų skyrimas ir mokėjimas priskirtas Lietuvos darbo biržos kompetencijai. Tokios sistemos tikslingumas gali būti iš dalies kritikuotinas. Manytina, jog ne tik nedarbo socialinio draudimo įmokų surinkimas, tačiau ir išmokų skyrimo kontrolė bei mokėjimas turėtų vykti Valstybinio socialinio draudimo fondo nuožiūra, nes tai yra neatsiejama jo veiklos dalis jau vien dėl to, kad mokamos iš jo biudžeto. Beje, galima teigti, jog vientisos sistemos principu (tai yra vykdomas vienos institucijos) funkcionuojantis nedarbo socialinis draudimas galėtų būti daug sklandžiau įgyvendinamas.

2.5. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu draudžiami asmenys

Teisę į ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba profesinės ligos pašalpą turi šia socialinio draudimo rūšimi draudžiami asmenys, jeigu jie dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba susirgimo profesine liga, pripažintų draudiminiais įvykiais, tampa laikinai nedarbingi ir dėl to praranda savo darbo pajamas.⁸⁷ Teisę į ligos pašalpą apdraustieji įgyja neatsižvelgiant į turimą valstybinio socialinio draudimo stažą.

Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų darbe socialiniu draudimu privalomai draudžiami:

1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus, asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas, taip pat asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis;

2) Valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme, Teisėjų atlyginimų įstatyme ir Valstybės tarnybos įstatyme nurodyti valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai, Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio

---

⁸⁷ Valstybės Žinios, 1999, Nr.110-3207.

valstybių institucijas įstatyme nurodyti asmenys, kuriems darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys;

3) profesinių mokyklų mokiniai, aukštųjų mokyklų studentai ir asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai, – jų profesinės veiklos praktikos įstaigoje ar įmonėje laikui;

4) asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose, – šių asmenų darbo laikui;

5) nuteistieji laisvės atėmimu – šių asmenų darbo laikui.⁸⁸

Tam tikras ypatumas galioja profesinių mokyklų mokinių, aukštųjų mokyklų studentų ir asmenų, teritorinių darbo biržų siūstų profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai atžvilgiu, jie draudžiami valstybės biudžeto lėšomis. Išskyrus juos, visi paminėti asmenys yra privalomai draudžiami tik tuo atveju, jei jiems už darbą ar tarnybą mokamas darbo užmokestis.

Asmeniui, kuris gali pretenduoti į pašalpą įvykus nelaikingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga, keliami tam tikri reikalavimai. Taigi ne kiekvienas, kuris yra apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu ir, jo manymu, patenka būtent į vienos iš šių socialinių rizikų situaciją, gali pretenduoti į socialinio draudimo išmoką. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmoka skiriama ir mokama, tik jei nelaimingas atsitikimas darbe – dirbant nustatytu laiku bei gaunant darbo užmokestį (pakeliui į darbą ar iš darbo) ar nustatyta profesinė liga pripažįstama draudiminiu įvykiu. Šiuo klausimu Valstybinio socialinio draudimo fondas bendradarbiauja su Valstybine darbo inspekcija, kuri renka statistinius duomenis, analizuoja traumų priežastis bei atsižvelgdama į jas siūlo tobulinti teisės aktus. Pagal jos išvadą Valstybinio socialinio draudimo fondas nustato įvykio atitikimą įstatymams – nepripažįsta arba pripažįsta jį draudiminiu – ir pagal tyrimo išvadą skiria bei moka atitinkamas išmokas nukentėjusiems asmenims.

Taip pat svarbu paminėti, jog Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas nustato ribojimus, kada asmuo negali pretenduoti gauti išmoką. Tai pavyzdžiui, jei apdraustasis buvo neblaivus, apsvaigęs nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų ar nukentėjo sąmoningai to siekdamas ir kitos aplinkybės, kurių vardinti nėra prasmės. Būtina tik pastebėti, jog tokie reikalavimai leidžia tiksliau nustatyti kriterijus asmeniui, kuriam iš tikrųjų yra reikalinga socialinio draudimo garantuojama pagalba įvykus nelaimingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga ir ji mokama pagal savo tikrąją paskirtį.

---

⁸⁸ Ten pat.

Analizuojant apdraustųjų nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų asmenų rato apimtį, galima išvelgti ypatingą jo sudėtį lyginant su kitomis socialinio draudimo rūšimis. Į jį patenka kelios kategorijos asmenų, kurios draudžiamos išimtinai tik socialiniu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų – tai profesinių mokyklų mokiniai, aukštųjų mokyklų studentai, asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai, asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose, taip pat asmenys, gaunantys darbo užmokestį nuteistieji laisvės atėmimu.⁸⁹ Be to, jie priklauso tų asmenų grupei, kurie draudžiami valstybės lėšomis.

Tokių įstatymų leidėjo sprendimą privalomai išimtinai drausti tuos, kurie, galima sakyti, nevisiškai atitinka įprastinius bendruosius reikalavimus, keliamus socialinio draudimo sistemos dalyviams, galima pagrįsti ypatingu jų statusu. Pavyzdžiui, minėtieji asmenys nėra „standartiniai“ darbuotojai, tačiau jų veikla turi tam tikrų bruožų, kurie savo pobūdžiu primena darbinę veiklą ar bent jau leidžia daryti prielaidą, jog šią veiklą vykdant būtina užtikrinti asmeniui apsaugą nuo nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų. Pavyzdžiui, su studentais, atliekančiais praktiką, darbo sutartis nėra sudaroma, paprastai darbo užmokesčio negauna, o atlieka praktiškai tokias pat darbo funkcijas, kokias atlieka ir darbuotojas. Taigi logiška, jog tokio asmens atžvilgiu išlieka ir atitinkama rizika dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos.

Taigi galima daryti išvadą, jog apdraustųjų nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialiniu draudimu ratas yra labai platus. Tačiau kartu galima pagrįsti ir to tikslingumą būtinybe apsaugoti asmenis, patiriančius žalą vykdant darbo funkcijas, taigi ne savo, o darbdavio interesais. Vadinas, ir atsakomybė dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga negali būti „užkraunama“ tik darbuotojui. Papildoma darbuotojo apsauga tokiais atvejais yra būtina, todėl teisinė nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bazė sureguliuota taip, kad net ir tais atvejais, jei nukentėjęs asmuo nėra apdraustas valstybiniu socialiniu draudimu, gali kreiptis dėl išmokos skyrimo pagal Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinąjį įstatymą.⁹⁰ Žalą, tokiu atveju, atlygina arba darbdavys, arba valstybė.

2.6. Sveikatos draudimu draudžiami asmenys

Kaip ir šiais laikais, žmonės visada turėjo įvairiausių sveikatos problemų ir tie patys žmonės bandė tas problemas spręsti, tačiau anksčiau kiekvienu atveju tai buvo jų individualus reikalas. Dabar ir Lietuvoje, ir kitose Europos valstybėse, gana ilgą laiką sveikatos priežiūra nėra tik jų reikalas: socialinio draudimo fondai bei draudimo kompanijos, profesinės organizacijos ir valstybė – tai pagalbiniai sistemos dalyviai. Šiuolaikinės sveikatos priežiūros organizavimo ir finansavimo

---

⁸⁹ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.

⁹⁰ Valstybės žinios, 1997, Nr. 67-1656.

modelių įvairovę sieja vienas bruožas – nė vienoje šalyje nedominuoja individuali sistema, egzistavusi prieš daugelį metų, asmenims neišvengiamai reikalingas tam tikras priemonių planas, kad lengviau būtų galima spręsti su sveikata susijusias problemas, būtų vykdoma neįgaliųjų socialinė integracija.⁹¹ Vieno asmens negalia ir nepalankių aplinkybių padariniai netiesiogiai daro įtaką kitiems, todėl sveikatos draudimas yra palanki terpė ir vienas iš būdų įgyvendinti minėtą priemonių, kuriomis užtikrinama apdraustųjų asmenų sveikatos apsauga, planą. Asmens sveikata priklauso ne tik nuo paveldėjimo ir gyvenimo būdo, bet didele dalimi yra veikiama politinių, socialinių, ekonominių ir kitų sąlygų.⁹² Tik sveikas asmuo gali produktyviai dirbti, aktyviai dalyvauti ekonominiame, socialiniame ir politiniame gyvenime ir taip sukurti šalies ekonominę ir socialinę gerovę, todėl, manytina, kad asmens sveikatos priežiūra yra neatskiriama nuo valstybinės socialinės apsaugos sistemai priskiriamų funkcijų.

Solidarumo principo strategija privalomo sveikatos draudimo aspektu yra tokia, kad asmuo prisideda prie sveikatos sektoriaus finansavimo pagal savo pajamų, nuo kurių sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka mokamos privalomojo sveikatos draudimo įmokos, dydį, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas nesusietas su asmens finansiniu indėliu. Šio principo įgyvendinimo prielaidas nustato ir apibrėžia Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas bei kiti jį papildantys teisės aktai, reglamentuojantys įmokų į Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą surinkimo ir paslaugų gyventojams teikimo tvarką.⁹³ Kitaip tariant, sveikatos draudimas yra įgyvendinamas susiejant asmeniui skiriamas lėšas su veiksniais, darančiais įtaką jo sveikatos būklei (pavyzdžiui, amžius, lytis). Šis principas administracinio teritorinio vieneto lygmeniu įgyvendinamas skirstant Privalomo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšas pagal vieningus statistinius demografinius rodiklius.

Trumpai aptarus pagrindinius principus, kuriais grindžiama privalomojo sveikatos draudimo sistema, būtina išanalizuoti ir šiuo draudimu draudžiamų asmenų rato ypatybes, nes tai yra darbo siekiamo tikslo dalis.

Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas pradžioje pamini bendrą nuostatą, kokie asmenys yra draudžiami privalomuoju sveikatos draudimu, pagal tai galima susidaryti, manytina, teisingą įspūdį, jog draudžiamųjų sveikatos draudimu asmenų ratas yra labai platus. Tai Lietuvos Respublikos piliečiai ir užsieniečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje, taip pat laikinai Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai, jeigu jie teisėtai dirba mūsų šalyje, bei nepilnamečiai jų šeimos nariai, taip pat nelydimi nepilnamečiai bei papildomą ir laikiną apsaugą Lietuvos

---

⁹¹ Buivydas R.; Černiauskas G. *Sveikatos draudimas Lietuvoje*. Vilnius: Sveikatos Ekonomikos centras, 1996. ISBN 9986-806-00-3.

⁹² *Valstybinės ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos 2009 metų strateginis veiklos planas*. Vilnius: Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos, 2009, p. 3.

⁹³ *Sveikatos draudimo sistemos plėtojimo programos aprašymas*. Vilnius: Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos, 2009, p. 3.

Respublikoje gavę užsieniečiai.⁹⁴ Tačiau toliau minėtame įstatyme tokia nuostata patikslinama ir draudžiamieji išskiriami į dvi kategorijas asmenų, tai: 1) apdraustieji, už kuriuos nustatyta tvarka moka privalomojo sveikatos draudimo įmokas draudėjai, ir asmenys, kurie patys už save moka privalomojo sveikatos draudimo įmokas; 2) valstybės lėšomis draudžiami asmenys.⁹⁵ Valstybės lėšomis draudžiamųjų ratas yra detalizuojamas ir smulkiai išskaidomas į daug asmenų grupių, kurias atskirai minėti nėra būtina. Svarbu tik pridurti, jog sveikatos draudimas valstybės lėšomis užtikrinamas jautresnėms visuomenės dalims, pavyzdžiui, asmenims, pripažintiems neigaliaisiais arba valstybės remiamiems asmenims, gaunantiems socialinę pašalpą, taip pat asmenims, kuriems tam tikru nustatytu laikotarpiu laikinai reikalingos papildomos garantijos, parama, pavyzdžiui, moterims, kurioms suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos, bei nedirbančioms moterims jų nėštumo laikotarpiu 70 dienų iki gimdymo ir 56 dienos po gimdymo. Manytina, toks sprendimas tam tikras asmenų grupes draustis valstybės lėšomis gali būti traktuojamas kaip solidarumo ir visuotinio principo įgyvendinimo prielaida.

Lietuvoje yra įtvirtintas toks modelis, pagal kurį sveikatos draudimas yra grindžiamas privalomosiomis įmokomis, mokamomis iš valstybės biudžeto (už valstybės lėšomis apdraustuosius), taip pat įmokomis, kurias moka darbdaviai arba patys draudžiamieji, tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad konkretaus asmens privalomojo sveikatos draudimo įmoka skirta būtent šio asmens sveikatos priežiūros paslaugoms apmokėti. Taigi valstybės lėšomis draudžiamieji įgyja teisę į sveikatos draudimo garantuojamą apsaugą, kai patiems tokią apsaugą užsitikrinti būtų sudėtinga, o dirbančių (vykdančių aktyvią ekonominę veiklą) ir pajamų gaunančių asmenų privalomojo sveikatos draudimo įmokos prisideda prie privalomojo sveikatos draudimo lėšų kaupimo, šitaip sudarydamos prielaidas teritorinėms ligonių kasoms atsiskaityti su sveikatos priežiūros įstaigomis ar vaistinėmis už apdraustiesiems privalomuoju sveikatos draudimu suteiktas sveikatos priežiūros paslaugas, išduotus kompensuojamuosius vaistus, medicinos pagalbos priemones.

Įgyvendinant jau minėtą sveikatos draudimo modelio visuotinio principą, Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo 17 straipsnyje išskirta asmenų grupė, nepriklausanti nei valstybės lėšomis draudžiamųjų, nei 17 straipsnio 1–8 dalyse išvardytų asmenų grupių, kuri taip pat privalo savarankiškai už save mokėti sveikatos draudimo įmokas („Asmenys, nepriklausantys išvardytiems (...)“)⁹⁶. Bet sąvoka „savarankiškai“ negali būti tapatinama su sąvoka „savanoriškai“ Pareiga mokėti šias įmokas grindžiama jau minėtais sveikatos draudimo modelio visuotinio ir solidarumo principais. Kartu tokia nuostata leidžia daryti išvadą, kad sveikatos draudimo sistemoje dalyvaujančiųjų ratas yra bene didžiausias tarp socialinio draudimo rūšių, aptartų jau anksčiau.

---

⁹⁴ Valstybės Žinios, 1997, Nr. 67-1656.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Valstybės žinios, 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

Sveikatos draudimas apima praktiškai visus šalies gyventojus ir ta grupė asmenų, kurių jis nepaliečia, yra gana nedidelė.

Apsidraudęs asmuo įgyja didesnę pranašumą prieš neapsidraudusįjį, nes gauna ne tik būtinąją medicinos pagalbą, o praktiškai visas reikalingiausias asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Jei jis nėra draudžiamas valstybės lėšomis, nemoka gyventojų pajamų mokesčio ir nėra savanoriškai apsidraudęs privalomuoju sveikatos draudimu, už medicinos paslaugas (išskyrus būtinąją pagalbą) turi mokėti pats pagal nustatytus bazinius paslaugų įkainius. Pastebėtina, kad paminėtas savanoriškasis sveikatos draudimas yra alternatyva privalomai nedraudžiamiesiems, suteikiantis galimybę gauti panašią apsaugą (pavyzdžiui, sveikatos priežiūros paslaugų, vaistų apmokėjimas, gydymo išlaidų kompensavimas, profilaktikos ir sveikatingumo paslaugos).⁹⁷ Kitaip tariant, savanoriškasis sveikatos draudimas suteikia galimybę apdraustiesiems profilaktiškai tikrintis sveikatą, gydytis pasirinktose sveikatos įstaigose, pirkti vaistus ir už tai nieko nemokėti. Šias paslaugas apmoka draudimo bendrovė, su kuria asmuo sudaro draudimo sutartį. Tokias sutartis dėl papildomo sveikatos draudimo gali sudaryti ir privalomai apdrausti asmenys, jei nori dar labiau sustiprinti sveikatos apsaugą.

Svarbu pastebėti, jog privalomai sveikatos draudimu draudžiamųjų ratą išplėtė ir paskutiniai pakeitimai, kai valstybinio socialinio draudimo sistemos dalyvių ratas buvo papildytas kūrybiniais darbuotojais, ūkininkais, individualių įmonių savininkais, atlikėjo ar sporto veikla užsiimančiais asmenimis. Tai nemažas pokytis ir sveikatos draudimo srityje, nes anksčiau šie asmenys, jei nepatekdavo į valstybės lėšomis draudžiamųjų sferą, turėdavo galimybę tik savanoriškai draustis, sudarydami sutartis su pasirinktomis draudimo bendrovėmis.

Tai galbūt yra teigiamas pokytis, nes sveikatos draudimas yra aktualus plačiai visuomenės daliai. Visgi toks poreikis suvokiamas kartais tik tuomet, kai jau per vėlu užsitikrinti apsaugą nuo šios rizikos (manytina, daugiausia tai jauni žmonės), ar galbūt tiesiog dėl nežinojimo, informacijos trūkumo, jog privalomai neapdrausti asmenys turi galimybę draustis savanoriškai. Įtraukus naujas asmenų grupes į privalomo sveikatos draudimo sferą, tokių atvejų sumažėja.

Pastebėtina, tokia sprendime (turint omenyje sveikatos draudimu draudžiamųjų rato išplėtimą) negalima išvelgti minėto anksčiau politinio siekio, kiek įmanoma, didinti valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir išvengti skolų. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto neįtakoją sveikatos draudimo įmokos, turint omenyje jo didinimą, jos mokamos į kitą – Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą. Tačiau tokie svarstymai gali būti pritaikyti visomis kitomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis apdraustųjų rato išplėtimo paaiškinimui. Ir

---

⁹⁷ Brogienė D. *Socialinės partnerystės plėtojimas Lietuvos sveikatos apsaugos sistemoje. Papildomas (savanoriškasis) sveikatos draudimas*. Pranešimas. Vilnius: Lietuvos gydytojų sąjunga, 2005, p. 5.

greičiausiai tai yra viena iš priežasčių, tik tikėtina, ne vienintelė. Taigi privalomas sveikatos draudimas, manytina, gali būti vertinamas kaip teigiamas pokytis apdraustųjų atžvilgiu.

3. Savanoriškojo socialinio draudimo sistema, apdraustųjų rato ypatybės

Savanoriškas socialinis draudimas – tai viena iš socialinio draudimo rūšių, turint omenyje jo klasifikavimą pagal valią – į privalomą ir savanorišką. Tai daug smulkesnė pagal savo reguliavimo srities apimtį socialinio draudimo rūšis nei privalomas socialinis draudimas, kadangi aprėpia nedidelę grupę asmenų. Dar vienas ypatumas – tai, jog jau pats jo pavadinimas kalba už save ir leidžia nuspėti, kad realiai jo reguliavimo sritis nėra apčiuopiama dėl laisvos galinčiųjų draustis šios rūšies socialiniu draudimu asmenų valios apsispręsti.

Savanoriškai draustis asmenys turi galimybę ne visomis socialinio draudimo rūšimis, o tik pensijoms bei ligos ir motinystės pašalpoms.

Valstybiniu savanoriškuoju socialiniu pensijų draudimu gali draustis ne jaunesni kaip 16 metų Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai tuo laiku, kai jie nėra privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, ir asmenys, kurie įstatymų nustatyta tvarka privalomai draudžiami privalomuoju pensijų draudimu tik pagrindinei valstybinės socialinio draudimo pensijos daliai gauti. Pastarieji savanoriškuoju pensijų draudimu papildomai pensijos daliai gauti gali draustis tol, kol jie privalomai draudžiami privalomuoju pensijų draudimu pagrindinei pensijos daliai. Asmenys, apsidraudę savanoriškuoju pensijų draudimu, turi teisę gauti pensijas pagal Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, jeigu jie atitinka nustatytus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimus atitinkamai pensijos rūšiai skirti ir kitas nurodytas sąlygas, sukanka nustatytą amžių, pripažįstami neįgaliais.

Savanoriško socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms sąlygos praktiškai tokios pačios kaip ir pensijoms, galima tik paminėti tam tikrą ypatumą, jog nedraudžiami asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, neatsižvelgiant į tai, ar jiems paskirta pensija ar kitokia pensinio pobūdžio išmoka.⁹⁸

Asmenys savanoriškuoju pensijų draudimu draudžiasi individualiai ir, kaip jau minėta, pagal savo laisvą apsisprendimą. Savanoriškasis socialinis draudimas nebegalioja nuo to momento, kai apsidraudęs asmuo pradeda dirbti pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu arba pradeda vykdyti veiklą kaip savanoriškai dirbantis asmuo, kadangi tokiais atvejais jis nebetenka prasmės. Asmens sumokėtos įmokos papildomai pensijos daliai draudimo valstybės lėšomis laikotarpiu įskaitomos į asmens draudžiamąsias pajamas. Asmens, draudžiamo valstybės lėšomis pagrindinei pensijos daliai, pageidavimu gali būti sudaryta nauja draudimo sutartis dėl savanoriškojo pensijų draudimo papildomai pensijos daliai.

---

⁹⁸ Valstybės žinios, 1997, Nr. 98-2497.

Kalbant apie dabartinį savanoriškuoju draudimu besidraudžiančiųjų asmenų ratą ir jo tolesnio funkcionavimo galimybę, išties galima nuspėti realų jo išnykimą iš socialinio draudimo sistemos. Šiuo metu įstatymų leidėjui praktiškai maksimaliai išplėtus privalomai socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratą, savanoriškas socialinis draudimas, galima sakyti, praranda savo veiklos sferą ir kartu prasmę. Savanoriško socialinio draudimo funkcija sudaryti sąlygas asmenims draustis tokiu atveju, kai jie neatitinka sąlygų, kad galėtų būti apdrausti privalomuoju, tampa betikslė. Turint omenyje tai, jog ir tuomet, kai savanorišku socialiniu draudimu turėjo galimybę pasinaudoti daug daugiau asmenų, jis buvo nepopuliarus, manytina, jog po paskutinio privalomojo socialinio draudimo subjektų rato išplėtimo, tokių asmenų dar labiau sumažės.

Galima pasvarstyti, kas lėmė tokį savanoriškojo socialinio draudimo nepopuliarumą tarp juo galinčių draustis asmenų. Iš tiesų galimybė apsidrausti savanoriškai, kai asmuo neatitinka sąlygų privalomam socialiniam draudimui, atrodytų labai palanki ir naudinga. Turint omenyje ir tai, jog kitose Europos šalyse jis taip pat yra įgyvendinamas ir gana sėkmingai.⁹⁹ Visgi Lietuvoje savanoriško socialinio draudimo institutas tokio pasitikėjimo ir asmenų noro draustis neužsitikrino ir pirmiausia turbūt dėl to, jog grįžtamoji nauda nėra proporcinga indėliui.

Asmenys, apsidraudę savanoriškuoju pensijų draudimu, moka įmokas, apskaičiuotas pagal Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu¹⁰⁰ patvirtintus tarifus, tai yra 50 procentų bazinės pensijos. Taigi, kitaip tariant, asmens vieno mėnesio įmoka užtikrina jam vieną mėnesį socialinio draudimo stažo, tačiau tik pagrindinei pensijos daliai. Manytina, tokia vieno mėnesio socialinio draudimo stažo „kaina“ yra ganėtinai didelė. Tam, kad drausdamasis savanoriškuoju socialiniu draudimu asmuo įgytų apsaugą draudiminio įvykio atveju, gaudamas pensiją ar ligos ir motinystės pašalpą, reikia sumokėti nemažą įmokų sumą, kuri dažniausiai nėra itin proporcinga asmens gaunami per išmokas grįžtamajai naudai.¹⁰¹

Visgi galima išvelgti ir tam tikrą priežastį, dėl kurios savanoriškasis socialinis draudimas yra naudingas ir asmenims suteikia galimybę pakoreguoti savo turimą socialinio draudimo stažą. Asmenys, kuriems iki atitinkamo reikalaujamo socialinio draudimo stažo, kad galėtų gauti išmokas, trūksta nedaug, turi galimybę apsidrausti savanoriškuoju socialiniu draudimu ir užpildyti tą „spragą“. Todėl, manytina, kad greičiausiai tik dėl tokios priežasties šiuo metu gali būti sulaukiama asmenų pageidavimų draustis savanoriškai.

Apibendrinant, galima sakyti, jog savanoriško socialinio draudimo institutas yra gana diplomatiškas sprendimas, leidžiantis pasinaudoti socialinio draudimo sistemos teikiama nauda

⁹⁹ Kanapickienė R.; Ruseckas A. *Pensijų sistemos kūrimas Lietuvoje*. Vilnius: Tiltai, t. 4(29), 2004, p. 97.

¹⁰⁰ Valstybės žinios, 2008, Nr. 149-5998.

¹⁰¹ 4 priedas. Lentelės „Ligos ir motinystės socialinio draudimo įmokų ir pašalpų dydžių santykis“, „Ligos ir motinystės pašalpų mokėjimo trukmės priklausomybė nuo įmokų mokėjimo trukmės“.

asmenims, kurie nėra privalomai draudžiami, jei jie išreiškia pageidavimą dalyvauti šioje sistemoje. Be abejo, dabar, kai ženkliai padidėjo privalomu socialiniu draudimu apdraustųjų ratas, įtraukiant asmenis, anksčiau privalomai nedraustus, proporcingai sumažėjo savanoriško socialinio draudimo reguliavimo sfera. Tačiau visgi tai išlieka palanki priemonė asmenims, norintiems įgyti trūkstamą socialinio draudimo stažą, kuris būtinas, kad galėtų socialinio solidarumo principas ir asmuo gautų proporcingą tam tikrą laiką mokėtoms įmokoms grįžtamąją naudą.

Išvados

1. Valstybinis socialinis draudimas, lydėdamas apdraustuosius visą jų gyvenimą ir net ilgiau, neabejotinai turi didelę reikšmę ir yra svarbus kiekvieno iš jų sąmonėje. Socialiniai saugikliai, paremti socialinės visuomenės gerovės bei solidarumo principais, padedantys visuomenei jaustis stabiliau, suteikiantys galimybę užsitikrinti tam tikrą valstybės pagalbą ateityje, visų pirma užtikrinant tą pagalbą tiems, kam jos reikia dabar – taip, manytina, galima įvardyti pagrindinę socialinio draudimo funkciją. Valstybinio socialinio draudimo turinį turėtų sudaryti įvairių valstybės kuriamų socialinių ekonominių priemonių, kurios betarpiškai vadovaujasi socialinės apsaugos sferos principais ir apdraustųjų socialinės gerovės siekiu, visuma.

2. Galimybė socialinį draudimą skirstyti į rūšis dvejopa: pagal socialines rizikas (pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų, sveikatos) ir pagal valią (privalomas ir savanoriškas). Pagal pirmąjį variantą galima orientuotis ir į atskiras asmenų grupes, kurie yra draudžiami nuo atskirų socialinių rizikų ir kuriems prireikia pagalbos atsidūrus situacijoje, prilyginamoje vienai ar kitai socialinei rizikai. Todėl toks socialinio draudimo rūšių išskyrimas geriausiai pasitarnauja nuosekliai analizuojant socialinio draudimo subjektų rato specifiką.

3. Siekiu subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir numatyti papildomas socialines garantijas tam tikroms asmenų grupėms, įtraukiant naujus asmenis į socialinio draudimo sistemą, manytina, daugiau pridengiamas tikrasis siekis kiek įmanoma mažinti šio biudžeto išlaidas. Tačiau pamirštama, kad bus gaunamos ne tik papildomos pajamos iš naujų draudžiamųjų asmenų grupių, bet tuo pačiu atsiras ir papildomų išlaidų skiriant ir mokant išmokas šiems asmenims. Kritikuotinas kai kurių asmenų grupių įtraukimo į privalomo socialinio draudimo sistemą tikslingumas, pavyzdžiui, kūrybinių darbuotojų, nesusijusių darbo santykiais. Kai kurioms asmenų grupėms privalomas socialinis draudimas tiesiog nėra reikalingas (tai rodo savanoriško socialinio draudimo nepopuliarumas) arba galimybės gauti iš jo grįžtamąją naudą per siauros.

4. Savanoriškojo socialinio draudimo institutas kaip idėja vertintinas teigiamai, užtikrindamas diplomatišką galimybę dalyvauti socialinio draudimo sistemoje asmenims, nepatenkantiems į įstatymais apibrėžtą privalomai socialiniu draudimu draudžiamųjų ratą. Visgi dėl savo nepopuliarumo tarp turinčiųjų teisę juo draustis kritikuotinas pasirinktas jo įgyvendinimo modelis. Kadangi pastebėtinai naudojimasis juo praktiškai vien tik kaip palanki priemonė asmenims, norintiems įgyti trūkstamą socialinio draudimo stažą, kuris būtinas atitinkamoms socialinio draudimo išmokoms gauti, svarstyтина, jog tokį savanoriško socialinio draudimo nepopuliarumą gali lemti grįžtamosios išmokų naudos neproporcingumas indėliui – sumokėtoms įmokoms. Savarankiško socialinio draudimo veiklos sferą smarkiai susiaurina dabartinis

maksimalus privalomai draudžiamųjų rato išplėtimas, taigi ir dėl to jo egzistavimo prasmė, be manytina, blėsta.

5. Socialinio draudimo aprėpties didinimas siejamas su siekiu išplėsti socialinio draudimo garantijas toms gyventojų grupėms, kurios iki šiol nedalyvavo socialinio draudimo sistemoje arba dalyvavo tik atskirose šio draudimo dalyse. Imantis tokio pobūdžio naujų teisės aktų rengimo ar galiojančių tobulinimo, kokie pastaruoju metu buvo daromi socialinio draudimo sistemoje, manytina, būtina visapusiškai ištirti esamą situaciją, kad šie socialinio draudimo sistemos pakeitimai duotų prognozuojamą teigiamą rezultatą ir nesukurtų neigiamų pasekmių. Tokiems radikaliems pokyčiams būtina sudaryti prielaidas politiniams sprendimams dėl galimybės maksimaliai užtikrinti socialinio draudimo garantijas kuo platesniam darbingo amžiaus asmenų ratui. Visgi pastebėtina tokio pasiruošimo stoka dėl kai kurių sprendimų priėmimo skubotumo.

Socialinio draudimo tolimesnė plėtra yra neišvengiama ir vertintina teigiamai. Ne tik socialinio draudimo teorija ir pažangesnių šalių patirtis, bet ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos, nubrėžiančios pagrindines teises į socialinę apsaugą, kartu ir socialinį draudimą, parodo, jo ypatingą reikšmę šioje sistemoje dalyvaujantiems asmenims. Tačiau būtent dėl to, kad socialinis draudimas, būdamas ta terpe, kurios principai reikalauja siekti asmenų gerovės, garantuoja vienas svarbiausių asmens teisių, būtina kuo atsargiau ir atidžiau tirti bent kokias planuojamas reformas ir, be abejo, pačių socialinio draudimo sistemos dalyvių poreikius.

Literatūros sąrašas

1. Norminė medžiaga

Lietuvos Respublikos įstatymai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991, Nr. I-1336. Valstybės žinios, 1991 Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295.
3. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994, Nr. I-549. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.
4. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 1990, Nr. I-696. Valstybės žinios, 1990, Nr. 32-761.
5. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, 1999, Nr. VIII-1509. Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5114.
6. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 67-1656.
7. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000, Nr. IX-110. Valstybės žinios, 2000, Nr. 111-3574.
8. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas, 2003 Nr. IX-1904. Valstybės žinios, 2004, Nr. 4-26.
9. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr. 36-969.
10. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, 2002, Nr. IX-1215. Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.
11. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, 2003, Nr. IX-1691. Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472.
12. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1994, Nr. I-730. Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.
13. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 1990, Nr. I-696. Valstybės žinios, 1990, Nr. 32-761.
14. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas, 1996, Nr. I-1343. Valstybės žinios, 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

15. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas, 2003, Nr. VIII-1212. Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765; 2003, Nr. 75-3473.

Lietuvos Respublikos poįstatyminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 647 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 75-2725.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781; 2005, Nr. 83-3066.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 316 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienyje, tvarkos aprašo“. Valstybės žinios, 1995, Nr. 21-493.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 144 „Dėl Dėl Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies sumų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, Nr. 24-874.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 44-1448.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 24 d. nutarimas Nr. 1656 „Dėl nedarbo socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 186-6930.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-284.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1191 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1997, Nr. 98-2497.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 339 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 26-696.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už išstarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai. Valstybės žinios, 2002, Nr. 43-1636.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.

2. Specialioji literatūra

1. Angele S. *et al.* Socialinės apsaugos terminų žodynas. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999. ISBN 9986-806-07-0.
2. Balčiūnas S.; Kaminskas R.; Nekrašienė V.; Stragauskienė L. *Valstybinis socialinis draudimas 1991–1995*. Vilnius: Sodra-press, 1996.
3. Bitinas A. *Pensijų sistemos reformos Prancūzijoje*. Vilnius: Tiltai, t. 2(39), 2007. ISSN 1392-3137.

4. Brogienė D. *Socialinės partnerystės plėtojimas Lietuvos sveikatos apsaugos sistemoje. Papildomas (savanoriškasis) sveikatos draudimas*. Pranešimas. Vilnius: Lietuvos gydytojų sąjunga, 2005.
5. Buivydas R.; Černiauskas G. *Sveikatos draudimas Lietuvoje*. Vilnius: Sveikatos Ekonomikos centras, 1996. ISBN 9986-806-00-3.
6. Čepinskas J.; Raškinis D.; Stankevičius R.; Šernius A. *Draudimas*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1999. ISBN 9986-418-12-7.
7. Europos Komisija. *Bendrijos socialinės apsaugos nuostatos*. – Europos bendrija, 2000.
8. Burbaitė L.; Juodytė A.; et al. *SODRA 15 metų*. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2005. ISBN 9955-9678-4-6.
9. Kanapickienė R.; Ruseckas A. *Pensijų sistemos kūrimas Lietuvoje*. Vilnius: Tiltai, t. 4(29), 2004.
10. Lazutka R. *Pensijų sistemų raida Lietuvoje*. Vilnius: Filosofija. Sociologija. 2007, t. 18. Nr. 2, p. 60–84.
11. Lazutka R. *Pensijų istorija ir šiandiena*. Vilnius: Mūsų balsas, 2001, Nr. 7.
12. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. *Knyga 2000–2004 metų Seimo nariams ir rinkėjams*. Vilnius: Biznio mašinų kompanija, 2000. ISBN 9955-430-14-1. [žiūrėta: 2009 d. kovo 7d.]. Prieiga per internetą < http://www2.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/socialinis_draudimas/2416>.
13. Nekrošius I. *Tarybinė socialinio aprūpinimo teisė*. Vilnius: Mintis, 1983.
14. Nekrošius I.; Kunca V. *Lietuvos socialinio draudimo sistema ir jos plėtojimo kryptys*. Vilnius: Teisės problemos, 1994, t. 4.
15. Maculevič J. *Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius*. Vilnius: Jurisprudencija, 2004, t. 56(48). ISSN 1392-6195.
16. Maculevič J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. *Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos*: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 577-588. ISBN 978-9955-30-022-9.
17. Mačernytė-Panomariovienė I. *Principo „Darbuotojų lygybė nepaisant amžiaus“ įgyvendinimo problemos*. Vilnius: Teisės problemos. Nr. 2 (40). Teisės institutas, 2003. P. 31-50.
18. Perminienė L. *Motinytė kaip verslas*. Vilnius: Žinokime. Nr. 24. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2009.
19. Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. ISBN 9986-752-34-5.

20. Skučienė D. *Pensijų sistemos poveikis socialinei-ekonominei nelygybei Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005.
21. *Socialinis pranešimas*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2008. ISSN 1822-3710.
22. Steponavičienė, G. 2003: *Pensijų reformos perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2003 11 12. <http://www.lrinka.lt/Pranesim/index.phtml>
23. *Moterys ir vyrai Lietuvoje (2008 m. katalogas)*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Moterų informacijos centras, 2008. ISSN 1648-052X.
24. Tatham A. *Europos sąjungos teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1999. ISBN 9986-752-50-7.
25. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikla 2007 metais*. Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2008. ISSN 1822-5381.
26. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. *Socialinis draudimas Lietuvoje*. Vilnius: Sodra-press, 1999.
27. *Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos 2009 metų strateginis veiklos planas*. Vilnius: Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos, 2009.
28. Fultz E. *Pension Reform in the Baltic States*. Budapest: International Labour Office, 2006. ISBN 92-2-118385-8.
29. Hommel H.; Peters H. *Sozialgesetzbuch: allgemeiner Teil mit ergänzenden Vorschriften, einer erläuternden Einführung, Anmerkungen und Verweisungen*. Stuttgart: W. Kohlhammer Deutscher Gemeindeverlag, 1975. ISBN 3-17-001825-6.

Santrauka

Valstybinio socialinio draudimo aprėptis subjektų atžvilgiu

Valstybinis socialinis draudimas lydi kiekvieną apdraustąjį asmenį net ilgiau negu visą jo gyvenimą, todėl jo reikšmė ir svarba kiekvieno apdraustojo sąmonėje yra neabejotina. Šiame darbe analizuojami valstybinio socialinio draudimo subjektų rato ypatumai. Apdraustieji – tai socialinio draudimo sistemoje dalyvaujantys asmenys, pagrindinis šios sistemos elementas, dėl kurių gerovės ši sistema, galima sakyti, ir funkcionuoja. Svarbu pastebėti, kad šiame darbe valstybinio socialinio draudimo subjektais vadinami asmenys, dalyvaujantys socialinio draudimo sistemoje, tai yra apdraustieji. Tai būtina pabrėžti, nes socialinio draudimo subjektais gali būti laikomi ne tik šie asmenys, bet ir draudėjai, valstybės institucijos, administruojančios socialinio draudimo sistemą.

Darbe aptariamos valstybinio socialinio draudimo apdraustųjų rato ribos pagal socialinio draudimo rūšis, analizuojama, kokia apimtimi jie draudžiami atskiromis socialinio draudimo rūšimis. Taip pat tiriamos asmenų galimybės dalyvauti pensijų kaupime, taip pat draustis savanoriškai nepatenkantiems į privalomo draudimo sferą.

Socialinio draudimo sistemoje nuolat vyksta pokyčiai, ji nuolat tobulinama, kartu, be abejo, nelieka nepaliesta ir draudžiamųjų asmenų rato sudėtis bei specifika. Keičiantis ekonominei situacijai, keičiasi ir socialinio draudimo sąlygos apdraustiesiems. Pastaruoju metu ekonominei situacijai smarkiai pasikeitus, atitinkamai pablogėjo ir socialinio draudimo fondo biudžeto būklė. Tuo pačiu metu pradėtas naujų subjektų įtraukimas į socialinio draudimo sistemą.

Taigi darbe stengiamasi atskleisti pagrindinius tokių pokyčių trūkumus bei privalumus, pateikiami apibendrinimai bei pasvarstymai, ar apdraustųjų rato išplėtimas tam tikrais aspektais nėra vien lengviausias būdas didinti socialinio draudimo fondo biudžeto lėšas, nepagalvojant apie didesnę atsakomybę už gausesnį asmenų ratą.

Zusammenfassung

Der Umfang der staatlichen Sozialversicherung in Hinsicht der Subjekte / *The coverage of state social insurance in the aspect of subjects*

Die staatliche Sozialversicherung begleitet alle Personen, die versichert werden, lebenslang und länger, deshalb ist die Bedeutung und die Wichtigkeit der Sozialversicherung im Bewußtsein jedes Versicherten zweifellos. In dieser Arbeit werden die Besonderheiten des Kreises der Versicherten analysiert. Die Versicherten sind die Personen, die nehmen an Sozialversicherungssystem teil. Sie sind ein Grundelement dieses Systems, die wegen des Wohles dieser Personen funktioniert. Es ist wichtig einzusehen, daß die Sozialversicherungssubjekte in dieser Arbeit bei den Versicherten genannt werden. Diese Tatsache muß man unterstreichen, weil man als Sozialversicherungssubjekte auch andere Personen nennt kann, zum Beispiel, die Versicherer oder die Institutionen, die eine Sozialversicherung verwirklichen.

In der Arbeit werden die Kreisgrenzen der Versicherten nach den Sozialversicherungssorten besprochen. Auch werden die Möglichkeiten in einer privaten Rentenversicherung teilnehmen geforscht. Man analysiert auch Selbstversicherungssystem als ein Ausweg für diese Personen, die nicht in Pflichtversicherungsgebiet geraten.

Das Sozialversicherungssystem ändert sich immer, sie wird oft vervollkommen. Die Spezifik des Versichertenkreises ändert sich natürlich auch zusammen. Wenn die wirtschaftliche Situation bessert sich oder verschlechtert sich, ändert sich auch die Bedingungen für Versicherten. Jetzt, als die wirtschaftliche Situation heftig sich ändert, verschlechtert sich entsprechend auch ein Budgetzustand des Sozialversicherungsfonds. Zur Zeit beginnt man die Einbeziehung der neuen Subjekte in Sozialversicherungssystem.

Also bemüht man sich die Grundmängel und die positiven Bewertungen aufdecken. Auch führt man einige Verallgemeinerungen und Nachdenkungen an, daß die Erweiterung des Versichertenkreises vielleicht nur eine leichte Art die Geldmittel des Versicherungsbudgets vergrößern ist. So denkt man nicht an größere Verantwortung für reichlicheren Kreis der Personen.

Priedai

1 priedas

Senatvės pensijos amžiaus kaita Lietuvoje 1956–2008 metais

Metai	Vyrai	Moterys
1956–1995	60 m.	55 m.
1995	60 m. 2 mėn.	55 m. 4 mėn.
1996	60 m. 4 mėn.	55 m. 8 mėn.
1997	60 m. 6 mėn.	56 m.
1998	60 m. 8 mėn.	56 m. 4 mėn.
1999	60 m. 10 mėn.	56 m. 8 mėn.
2000	61 m.	57 m.
2001	61 m. 6 mėn.	57 m. 6 mėn.
2002	62 m.	58 m.
2003	62 m. 6 mėn.	58 m. 6 mėn.
2006–2008	62 m. 6 mėn.	60 m.

2 priedas

Būtinasis socialinio draudimo stažo kaita 1995–2008 metais

Metai	Būtinasis stažas	
	moterims	vyrams
1995	21 m.	26 m.
1996	22 m.	27 m.
1997	23 m.	28 m.
1998	24 m.	29 m.
1999	25 m.	30 m.
2000	26 m.	30 m.
2001	27 m.	30 m.
2002	28 m.	30 m.
2003	29 m.	30 m.
2004–2008	30 m.	30 m.

3 priedas

Nedarbo lygis Lietuvoje 2006–2009 metais

Metai	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m. sausio– kovo mėn.
Bedarbių skaičius procentais	5,6 proc.	4,3 proc.	5,8 proc.	7,9 proc.

Ligos ir motinystės socialinio draudimo įmokų ir pašalpų dydžių santykis

Įmokų dydis per mėnesį (Lt)	Pašalpa už ligos dieną (Lt)
10	8.6
20	17.1
30	25.7
40	34.3
50	42.9
60	51.4
70	60.0
80	68.6
90	77.1
100	85.7
110	94.3
120	102.9
130	111.4
140	120.0
150	128.6
160	137.1
170	145.7
180	154.3
190	162.9
200	171.4

Ligos ir motinystės pašalpų mokėjimo trukmės priklausomybė nuo įmokų mokėjimo trukmės

Įmokų mokėjimo trukmė (mėnesiais)	Pašalpos mokėjimo trukmė (dienomis)
6	10
9	15
12	20
15	25
18	30
21	35
24	40
27	45
30	50
33	55
36	60
39	65
42	70
45	75
48	80